

ZGODOVINA JV EVROPE V ZGODNJEM NOVEM VEKU – dr. Vasko SIMONITI

Literatura:

- Ignacij Voje: Nemirni Balkan (2/2 oz. ostanek knjige);
- Skripta: Literatura za izpit iz zgodovine JV Evrope (16.-18. stol.) pri dr. Vasku Simonitiju;
 - o poudarek na razpravi Marie Todorove: Imaginarij Balkana (pojem Balkana).
- dodatna literatura:
 - o Karl Kasser: Süd-Ost Europa;
 - o Josef Matus: Osmansko carstvo (sinteze);
 - o Josef Hammer: Osmansko carstvo (1830);
 - o Vojna krajina, 1983, Zagreb (zbornik razprav);
 - o Noel Malcolm: Povijest Bosne (sinteza o Bosni);
 - o Herbeinstein: Moskovski zapisi;
 - o Vinko Foretič: Povijest Dubrovnika;

Balkan

Posebno mesto na Balkanu ima Dubrovnik, ki je bil v tistem času center obveščevalnih služb. Balkan je tudi prostor dinastičnih nekropol poseljen s številnimi narodi, ki imajo mnogo dinastij ter zaradi česar med njimi prihaja do sporov. Te dinastije so želele širiti svoj vpliv in moč, vendar pa pri tem niso bile preveč uspešne, saj so se te skupnosti med seboj izključevale. Balkan tako lahko označimo kot izrazit med etnični prostor. Vsi narodi na njem pa so prežeti z svojo mitologijo.

Meja med V in Z Evropo naj bi potekala od Baltiškega morja, kjer ni točno definirana in je zelo prehodna, preko Poljske planote in donavskega bazena, ki se dotika Balkanskega polotoka. Po nekaterih trditvah naj bi bila to tudi meja med Azijo in Evropo.

Balkanski polotok na J omejuje Sredozemsko morje, na V Transibirska planota, na S pa prehaja v donavski bazen z reko Donavo. Ta dolina ima plodno zemljo, veliko rud, mineralov in gosto poraščen gozd. Zaradi tega je bil donavski bazen jedro Habsburške dinastije vse od konca 17. stol. pa vse do konca I. SV, ko z razpadom monarhije propade tudi njeno gospodarsko izkoriščanje in nadaljnji gospodarski razvoj tega območja, ki je obstal na dokaj nizki točki. Geografsko je Balkanski polotok gorato področje, katerega na skoraj 70 % njegove površine pokrivajo gorovja, le z nekaj nižine ob obali in na S. Orna zemlja je plitka, vendar kljub temu je kmetijstvo zelo pomembna panoga, ki pa je bilo v primerjavi z Z nekoliko zaostalo, saj je bilo v 19. stol. le okoli 20 % železnih plugov. Rečne struge so bile po večini plovne, vendar so tudi razmejevale območja, tako da je bil polotok z še nekaterimi cestami kar dobro prehodan. Balkan je klimatsko neenoten z mediteranskim tipom klime na obali in kontinentalnim tipom v notranjosti. Zaradi vseh teh dejavnikov življenje na Balkanu ni ugodno in stabilno, zaradi česar ljudi žene v divje tekmovanje in raznoliko življenje.

Poljska planota se razteza od Baltika pa do donavskega bazena. J del planote je bogat z rudninami, na S pa je ozemlje poraščeno z gozdovi na plitki zemlji. V del je zelo prehodno območje, kar pa je povzročalo nestabilnost.

Demografski prikaz V Evrope

Ta predel Evrope je narodnostno zelo raznolik. Slovani so vanj prodrli med 5. in 7. stol. in se tako kot ostala ljudstva, razvijali naprej v okviru plemenskih kultur. Na tem področju tako živijo:

- Zahodni Slovani:
 - o Čehi;
 - o Slovaki;
 - o Poljaki;
- Južni Slovani:

- o Bolgari – po izvoru niso slovanskega izvora, kajti njihova zgodovina sega daleč na V. V 2/2 19. stol. so se pokristjanili in v naslednjih stotih letih prevzeli slovansko kulturo in jezik zaradi česar so jih označilo za Slovane;
- o Srbi;
- o Hrvati;
- o (Slovenci;)
- Vzhodni Slovani:
 - o Ukrajinci;
 - o Belorusi;
 - o Rusi;
 - o Rusini;
- Germani:
 - o Zahodni del V Evrope naseljujejo Avstrijci. Od začetka 12. stol. potiskajo mejo preko kolonizacije proti V, s čemer nastanejo Prusi, ki silijo tudi v polsko nižino. Ob koncu SV ustanovijo veliko nemško naseljenih otokov po celi V Evropi (npr. Donavski otok) od koder se po II. SV preselijo nazaj v Nemčijo.
- Osmani ali Turki:
 - o Na Balkan so prodrli sredi 14. stol. Jezik turškega prebivalstva je segal vse do Sarajeva.
- Madžari:
 - o V 9. in 10. stol. zasedejo prostor Panonske nižine in tako ločijo Z in J Slovane. So dobro povezano ljudstvo, ki zavlada tudi nad ozemljem Hrvaške.
- poleg teh večjih skupin prebivalstva pa na tem območju živijo še drugi manjši narodi, kamor prištevamo Kumane, Pečenege, Rome, Vlahe, Jude, Grke, Albance in Romune. Grki so kot staroselci večinoma izgubljali teritorij, ki pa so ga v 10. stol. nekaj dobili nazaj. Poleg Grkov so staroselci na Balkanu tudi Albanci, ki ohranijo svoje jedro in so ekspenzivni še danes. To je tudi eno izmed najstarejših ljudstev.

Balkan je bil v preteklosti jezikovno heterogen saj so se uporabljali vlaški, osmanski in jezik J Slovanov, katerega delimo na kogovško, čakavško in štokovško narečje. Kot pisava so se uporabljale glagolica, cirilica in latinica, ki pa je v 17. stol. tudi prevladala.

Kultura deluje na makro in mikro ravni. Makro raven vključuje velike, zapletene družbe na velikem geografskem področju, ki vključujejo določene institucije, urbanizacijo, pisani jezik in so skupni več ljudstvom. Mikro raven pa zajema posamezne etičnosti in pozneje tudi nacionalnosti.

Lastnost, ki tvori civilizacijo je skupna filozofija in vera vsej civilizaciji. Do ustvarjanja zgodovine pride zaradi medsebojnega vpliva in stika posameznih makro kultur. V Evropi so se tako razvile tri civilizacije:

- zahodnoevropska civilizacija, ki se deli na rimokatolike in protestante;
- vzhodnoevropska civilizacija, kjer so prebivalci po večini pravoslavne vere in;
- islamska civilizacija v kateri je glavna vera islam.

Med temi civilizacijami obstaja širok pas, kjer prihaja do stikov, posledično do vplivov in konfliktov med temi civilizacijami. Ta pas je Balkan.

Metropole, ki so oblikovale politično in gospodarsko strukturo temu prostoru so bile:

- Benetke, ki so silile v Jadranski prostor;
- Istanbul z vplivom na robu JV prostora;
- Dunaj, ki je prodiral iz S in;
- Moskva, ki pa je začela s svojim vplivom šele kasneje, ko se je postavila tudi za zaščitnico pravoslavne cerkve.

Za vse te metropole pa je značilno, da se nahajajo izven Balkanskega polotoka, kajti vse sile znotraj so premajhne, da bi uspele vplivati in ustvarjati lastna središča v katerih bi cvetela lastna kultura. Tako lastna identiteta balkanskih narodov nastaja z posnemanjem drugih.

V 15. stol. je islam, po preko 200 letih, še vedno v ekspanziji, poleg tega pa pride tudi do razvoja močne mitologije, ki naj bi podajala resnico o sami sebi, vendar pa ta resnica postane v 20. stol. destruktivna. Z metropolami pa je bila povezana tudi trdnost vzorcev kulture, ki so bili bil krhki, tem bolj so bili oddaljeni od

centra. Poleg tega pa je bila z metropolami povezana tudi razvitost pokrajin, ki se niso povsod enako razvijale. Tako je bil Dubrovnik manj razvit od Benetk, saj je stal v popolnoma drugačnem okolju obdan s ponekod tudi sovražnimi plemeni, česar pa v Benetkah niso poznali. Turški fevdalizem pa je na Balkan ob osvojitvi prinesel družbo, ki je bila v zaostanku za Z.

Balkan je tako postal kraj kjer so potekale obsežne migracije, poleg tega pa je bil to prostor v katerem so tekli procesi različnih časov oz. kjer je bil razvoj, glede na metropolo, ki je imela vpliv, v istem času različen.

Širjenje turškega imperija

Med l. 1260 in 1320, v času slabljenja in izumrtja seldžuške dinastije, so se pod vodstvom vodij svete vojne oblikovale v zahodni Anatoliji neodvisne kneževine – bejluki. Na najbolj izpostavljenem področju proti Balkanu, ob meji bizantinskih posestev, je vladal Osman Gazi (1281-1324). L. 1301 se je spopadel z bizantinsko vojsko in jo premagal, kar pa mu je prineslo veliko slavo. Takrat so se pod Osmanovo zastavo združili gaziji iz vseh in ne le obmejnih področij Anatolije. Prevezli so ime svojega vodje in po Osmanu govorimo o osmanskih Turkih.

Nastala družba v teh obmejnih kneževinah je bila prežeta z idealom neprestane svete vojne – gaze in neprestanega širjenja islamske države, kar je pripeljalo do tega, da so se kmalu začeli širiti proti Z. Iz središč stare seldžuške civilizacije, iz mest osrednje Anatolije, so začeli prihajati uradniki in učenjaki, ki so v glavna mesta obmejnih kneževin prinašali izročila islamske državnosti in kulture. Tako je prišlo do vzpostavljanja nove uprave in razdelitve ozemlja na beglerbege, nekakšne manjše kneževine oz. province (beg pomeni gospod), medtem ko je bil Osman I. imenovan za sultana (sultan pomeni zmagoviti).

Konec 13. stol. je bila izvedena delitev zemlje na posamezne fevde oz. je bil v uporabo uveljavljen turški fevdalizem t.i. timarski sistem (timar – nega konjev). V tem sistemu je bila zemlja državna oz. sultanova last. Sultan jo je deloma zadržal kot svojo lastnino – sultanov has, večji del pa je podelil v fevd spahijam, iz njihovih vrst se je tvorila spahijska konjenica, uradnikom, upravnikom provinc, velikašen in vezirjem. Izjemoma so nekateri predeli ostali v celoti podrejeni sultanu kot sultanov has. Takšen položaj so imela nekatera živinorejska in plemenska območja z večjo ali manjšo avtonomijo, a so zato morala opravljati določene vojaške obveznosti (Črna Gora, Mala Vlaška).

Posesti so se delile na več enot:

- timar – to je bila najmanjša ozemeljska enota in je bila namenjena za vzdrževanje enega konja, dohodek od te enote oz. renta pa naj bi bila od 1 pa do 9.999 asper;
- zejamed – v turščini beseda pomeni gospostvo je bilo po velikosti večja enota, ki je prinašala rento od 20.000 pa do 99.999 asper;
- has – to je bila zadnja in največja enota in v prevodu pomeni odličen; prinašale je dohodek od 100.000 pa do neomejene vsote asper saj je to bila sultanova zemlja.

Vsa ozemlja so bila dana uporabniku dosmrtno – do smrti uporabnika ali sultana in niso bila dedna. Vendar to je bila le teorija, saj se je v praksi rado dogajalo, da so sinovi dobili očetovo ozemlje, če so opravljali isto službo, predvsem vojaško.

Končno je Osmanski imperij obsegal velik del Afrike, Malo Azijo in Balkan kar je skupaj obsegalo približno 3.000.000 km², v državi pa je bilo okoli 35.000.000 ljudi. V ekspanziji je bil imperij vse od srede 13. pa do 16. stol., samo cesarstvo pa je trajalo od l. 1281-1922, vsega skupaj 634 let.

V 14. stol. je v ekspanzijo proti Z prešel Orhan I. (1326-1362), sin in naslednik Osmana I. L. 1346 je Orhan sklenil zvezo z Ivanom V. Kantakuzenom, pretendentom za bizantinski prestol in se oženil z njegovo hčerko Teodoro. To je dalo Turkom možnost, da se vmešavajo v notranja vprašanja Bizanca in takratne boje v Trakiji. L. 1352 je Orhanov sin Sulejman s peščico vojakov zavzel Cimpe, prvo majhno utrdbo v Evropi, kjer je po Kantakuzenovi zahtevi, da se umakne, le še povečal številšnost posadke. Maja 1354 so Sulejmanove čete po potresu v Galipoliju utrdbo zavzele in iz Anatolije pripeljale okrepiteve.

Sultana Orhanta I. je po smrti nasledil sin Murat I. (1362-1389) (Sulejman je že pred tem umrl), ki je izkoristil notranje prepire med Bolgarijo, Srbijo (srbska vojska je bila poražena 28. septembra v bitki pri Marici, ta poraz pa je bil usoden tudi za ozemlje Makedonije) in Bizancem in na ta račun močno razširil državo proti JV. Prestavi tudi prestolnico svoje države iz Burse v Adrianopolis, ki je bil zavzet l. 1361.

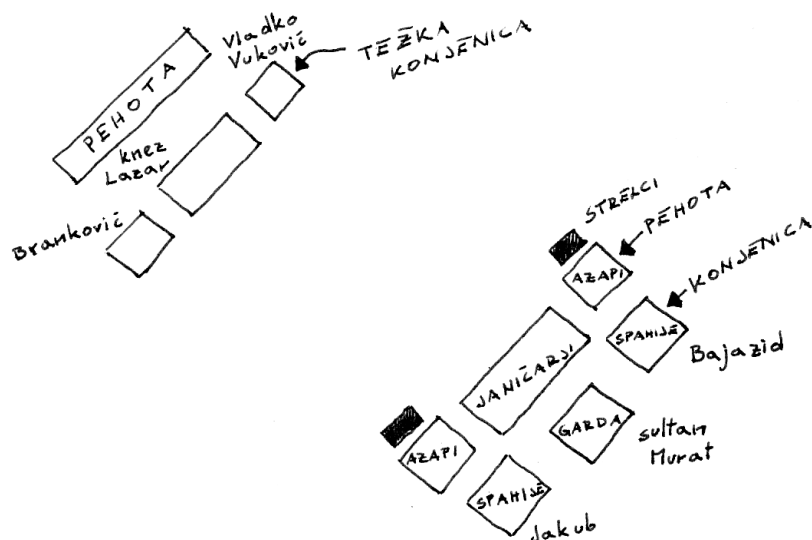
Murat I. je uvedel tudi vojaško reformo, ki se je zajela predvsem janičarske oddelke. Janičarji so bili elitni sultanov pehotni korpus. Nastali so že v 14. stol. kot stalna enota, ki so jo sprva občasno dopolnjevali z ujetniki. Pod Muratom I. je bil sprejet zakon, da gre vsaki peti ujetnik na vojaško šolanje. Toda od začetka 15. stol., za vlade sultanov Mehmeda I. in Murata II. je bila uvedena devširma, krvni davek sultanu, ki je uzakonil nabiranje zdravih, lepo grajenih, od 8 do 18 let starih fantov med podrejenim krščanskim prebivalstvom. Šli so skozi strogo šolanje in vsi so morali sprejeti islam. Najboljše med njimi, ki so morali biti visoke rasti, so sprejeli na dvor, druge pa so poslali v janičarske kasarne, kjer so bili pod strogo vojaško in versko disciplino. Velik pomen so pripisovali skupnemu življenju in skupni prehrani. Pravo kultno svetinjo je pomenil kotel, okoli katerega so se zbrali pri jedi in ob raznih posvetovanjih. Izguba kotla je pomenila največjo sramoto za janičarje. Stroga disciplina jim je prepovedala poroke in stike s prejšnjo družino. Bili so pravzaprav ljudje brez preteklosti, slepo poslušni in najzvestejši sultanovi vojaki. Z izoblikovano notranjo organizacijo, izredno izurjenostjo in oboroženostjo ter slepo versko poslušnostjo so imeli osrednje mesto v turški vojski. Na bojišču so se vedno postavili v center bojne razporeditve in v boj vstopali pogumno, tako da so bili za večino uspešnih bitk zaslužni prav janičarji.

S tem da je sultan jemal na dvor z devširmo nabrane postavne in nadarjene mladeniče, je nastal kader potrčencev, ki je začel dobivati najvišje položaje v osmanski upravi, kar pa je bil seveda hud udarec za staro aristokracijo.

Dolgih 200 let so veljali za nepremagljivo vojsko, kar pa so se začeli tudi sami zavedati zato so si želeli izboriti privilegije. V zgodnjem 16. stol., v času vladavine Sulejmana I., so si janičarji izbojevali pravico, da so se lahko poročali in imeli otroke, s čemer so se bistveno povečali stroški za njihovo vzdrževanje. Kasneje so se pričeli ukvarjati z obrtjo in zaradi nezadovoljstva zaradi plač l. 1589 vrgli tedanjega velikega vezirja in l. 1622 tudi sultana. Janičarska funkcija je postala dedna, tako da je bila institucija devširme l. 1624 ukinjena. Janičarji so tako vedno bolj začeli izgubljati na svoji udarnosti in izurjenosti, kar je končno pripeljalo do tega, da so bili janičarski oddelki dvajsetih letih 19. stol. ukinjeni (sultan naj bi janičarski korpus pobil).

Murat I. je po porazu srbske bitke pri Marici, l. 1372 prisilil Bolgarijo v priznanje vazalnega odnosa. L. 1386 je zasedel Sofijo s čemer so se pričele priprave na zavzetje Srbije. Srbijo so že pred bitko pri Marici in po njej razjedali notranji spori in ozemeljske delitve. Sredi sedemdesetih let 14. stol. so zavladali trije fevdalci na ozemlju Srbije. Knez Lazar Hvebeljanović je obvladoval ozemlje osrednje Srbije, Vuk Branković je obvladoval Kosovsko polje, Balšići so obvladovali ozemlje Zete, medtem ko je v Srbiji vladal kraljevič Marko. Do bitke je prišlo na Vidov dan 15. junija (sedaj pade obletnica s koledarsko razliko 13 dni na 28. junij) 1389 blizu Prištine na Kosovem polju.

Turki so postavili defenzivni bojni razpored, kajti taktična obramba je bolj ustrezala strukturi njihove vojske. Pešadijo so sestavljali janičarji, ki so lahko zdržali in odbili celo juriš težke konjenice. Janičarje so postavili v center, na krila pa pešce – azape. Za pešadijo so postavili konjenico, gardo v center, spahije in druge pa na krila. Pred borbeno linijo obeh kril so postavili strelce, Murat je bil v centru, njegova sinova pa na krilih. Bajazid je na desnem krilu poveljeval evropskim, Jakub na levem pa azijskim četam. Na srbski strani so se sestale tri vojske, ki so se postavile vsaka posebej. Center je pripadal knezu Lazarju, ki je imel največjo vojsko; častno desno krilo je prevzel Vuk Branković, suveren ozemlja, kjer je bila bitka; levo krilo je vodil Vlatko Vuković z bosenskimi četami. Konjeniki so bili postavljeni v prvo, pehota pa v drugo vrsto. Glavna moč srbsko-bosenske vojske je bila prav v težki konjenici, ki je mogla priti do izraza le v zaletu in z vso silo naenkrat.



Na Kosovu sta se srečali dve različni vojski, ki sta imeli glede na bojni razpored v medsebojnem odnosu prednosti in pomanjkljivosti. Turki so imeli številčno premoč, boljšo vojaško organizacijo in disciplino, prednost srbske vojske pa je bila predvsem v kakovosti težke konjenice. O sami bitki vemo zelo malo. V začetku so bili uspešni Srbi, ker so izrabili zmedo, ki je nastala pri Turkih, ko je srbski plemič Oblič (Koblič), pretvarjajoč se, da kot pribežnik prihaja na turško stran, neposredno pred bitko ali na začetku same bitke ubil sultana Murata. Toda Bajazid je odločno prevzel sultanovo oblast in poveljstvo v svoje roke. Najprej je zapovedal, naj ubijejo Jakuba (po l. 1566 se je uveljavilo, da os vsi novi sultani pobili svoje brate) in nato začel oz. nadaljeval boj. Na obeh straneh je prišlo do hudih izgub. V ujetništvo je padlo precej srbskih velikašev in tudi knez Lazar, ki so ga na Bajazidovo zapoved umorili. Do zloma in uničenja srbsko-bosenske vojske pa kljub temu ni prišlo. Rešil se je Vuk Branković, prav tako pa tudi Vlatko Vuković. V boju sta očitno najbolj trpeli središči obeh vojska.

Kosovska bitka je zaslovela kot največji srbski poraz, čeprav obstajajo tudi dovolj utemeljena mnenja o zmagi krščanske vojske. Kot huda posledica bitke je bila tragična smrt Lazarja in poguba velikega števila plemstva, kar pa je bilo za Srbijo večji udarec kot verjetni poraz Turkov. Turški pritisk se je kot tolikokrat prej in kasneje hitro obnovil, medtem ko v Srbiji ni bilo človeka, ki bi kot knez Lazar skušal rešiti celoto in idejo srbskega carstva. Srbija je po bitki obstajala sicer še nadaljnjih sedemdeset let, preden je bila l. 1459 vkorporirana v turški imperij kot ena od provinc, vendar pa je kraljevič Marko postal turški vazal. Zgodovinski spomin na bitko se je ohranjal predvsem s pomočjo cerkve in mitov, ki med drugim plemiča Obliča proglašajo za največjega junaka Srbije.

Po smrti Murata I. so se opogumili tudi Grki in Bizanci, ki pa so pri svojih načrtih potrebovali zahodno pomoč. Klicem na pomoč se je odzval madžarsko-hrvaški kralj Sigismund, ki je zbral pisano križarsko vojsko. Zaradi neenotnega poveljstva, viteškega napuha in vojaške nediscipline je bila križarska vojska 28. septembra 1396 v bitki pri Nikopolju popolnoma poražena. Bajazid je s pomočjo srbskih čet Štefana Lazarevića uničil približno 10.000 nasprotnikov, sam pa je izgubil le 2.000 mož. Sam kralj Sigismund, ki mu je na begu pomagal celjski grof Herman II., se je komaj rešil. Poraz je imel zaradi mednarodne udeležbe velik odmev v Evropi.

V letih 1400 do 1420 Turke ogrozijo Mongoli, ki so želeli obnoviti imperij Džingis kana. 28. julija 1402 so pri Ankari porazili Bajazida in ga ujeli, vendar se je imperij po smrti Timur-Lenka (1336-1405) sesedel.

Sultan Murat II. (1421-1451) je z nastopom na oblasti pričel ponovno osvajati izgubljena ozemlja in tudi nova. Tako je l. 1430 zasedel Solun in večji del Grčije.

Njegov naslednik Mehmed II. Osvajalec (1451-1481) je za časa svoje vlade 29. maja 1453 po 52 dnevnem obleganju zavzel Konstantinopol, kar je za krščanski svet pomenilo enega od največjih porazov. Po zavzetju Carigrada preidejo Turki v splošno ofenzivo na Balkanskem polotoku. L. 1456 so bili Turki pri Beogradu s strani slabo oboroženih križarjev in Ivana Hunjadina poraženi, vendar je to pripeljalo le do krajšega premirja. Kmalu je umrl tudi Ivan Hunjadin in na madžarskem prestolu ga je nasledil sin Matija Korvin (1458-1490). Ta je za obrambo svojega ozemlja ustanovil močan »jez«, ki je preprečeval turške vpade na madžarsko ozemlje in

predvsem v Slavonijo. V ta namen je ustanovil tri banovine s središčem v Jajcu, Srebreniku in Šabcu, ki so predstavljale neprekinjeno mejno linijo na desnem bregu Save.

Turki so l. 1463 podjarmili Bosno in na njenem ozemlju ustanovili bosenski sandžak, nato pa so po osvojitvi velikega dela Hercegovine, po l. 1468 osnovali še poseben Hercegovski sandžak. Hercegovina je bila dokončno osvojena l. 1481. Da pa bi trdneje povezali svojo oblast in s tem predvsem zaščitili ozemlje pred nevarnimi madžarskimi banovinami, so Turki v porečju Drine ustanovili še tretjo vojno-administrativno enoto na ozemlju nekdanje bosenske države – Zvorniški sandžak. To je bil tudi prvi sandžak v Bosni, ki ni nastal kot posledica osvajalnih uspehov, ampak kot utrditev že prej osvojenega ozemlja, ki so ga ogrožali Madžari. V vsega stotih letih so Turki premaknili svojo mejo za 300 km na S, vse do Beograda in do 16. stol. nadzorovali že 80 % Balkanskega polotoka.

Literatura:

- Nenad Moačan: Turška Hrvatska (1999)

Na novo osvojenih ozemljih je prišlo do uporabe šeriatskega prava, kakršno se je uporabljalo tudi v ostalih predelih države. Iz tega šeriatskega prava pa so se nato naprej sklepali novi splošni zakoni – kanoni, ki pa se jih je postavljalo v skladu s starimi islamskimi tradicijami in šeriatov. Država je bila centralizirana in ti centralni izvršilni organi so imeli pisarne z zelo razvejanim administrativnim aparatom. Te pisarne so vodile različne poslovne knjige oz. defterje. To so bili tudi temeljni akti, kjer so bile zapisane obveznosti podložnikov in kjer lahko nazorno opazujemo kako je potekal proces islamizacije s primerjavo priimkov.

Kot ena izmed najpomembnejših institucij v osmanskem upravnem sistemu je bil miletski sistem, ki je razvrščal pripadnike različnih ver v posamezne skupine oz. tabore. Tako so bile tvorjene štiri izolirane skupnosti:

- muslimanska skupnost;
- pravoslavna skupnost;
- armenska skupnost v katero so spadali tudi katoliki in;
- judovska skupnost oz. milet.

Z ločevanjem verskih skupin med seboj se je skušalo doseči, da nebi prihajalo do medsebojnih konfliktov. Miletski sistem je s tem omogočal versko, kulturno in etično kontinuiteto ter dovoljeval vključevanje teh skupnosti v upravni osmanski red. Milet niso zaobsegli geografskega področja, ampak so jih obvladovali posamezni verski voditelji, postavljeni od ljudstva in potrjeni od sultana. To pa je seveda pripeljalo do obstoja klerokracije. Avtonomija mileta je bila precej široka, saj je nadzoroval imovino svojih članov, skrbel je za sodstvo, poroke, šolstvo in pobiranje davkov. Poudarjanje pripadnosti tem skupinam pa je kmalu začelo ovirati islamizacijo, posledično pa je to vplivalo tudi na tvorjenje turške nacionalne zavesti, ki je začela nastajati šele v 19. stol.

Pluralnost osmanske oblasti je temeljila na Omarjevem zakonu, ki je odredil muslimansko organizacijo. Osmanska oblast je bila zaradi miletskega sistema omejena na davčno, hasevsko in zemljiško. Osmanska skupnost je bila tako skupek različnih svetov, živečih vsak zase.

Miletske skupnosti se med seboj niso dobro poznale, kar pa jih je delalo nerazcepljive. Med seboj so bile religijsko izključujoče ter razdeljene v hierarhično lestvico. Najvišje na hierarhični lestvici je bil muslimanski milet, v katerem je bil sultan tudi kalif.

Na drugem mestu je bo pravoslavni milet, katerega je vodil carigranski patriarh, ki je združil pod svoj nadzor vse pravoslavce v imperiju. Ta milet je bil ustanovljen l. 1454 po padcu Konstantinopla leto poprej. Carigranski patriarh je bil zelo spoštovan na sultanovem dvoru in je užival veliko pravic. Poleg tega pa je bila islamu pravoslavna vera dosti bliže že zato, ker je bil center te vere v Osmanskem imperiju. Pravoslavni fanarioti oz. višji cerkveni uradniki niso bili naklonjeni slovanskim pravoslavcem, sama cerkev pa je predvsem v 16. in 17. stol. zelo bila naklonjena osmanskemu imperiju. Kljub temu pa je Srbski in Grški pravoslavni cerkvi uspelo ohraniti lasten spomin in tradicijo. Pravoslavne cerkve so zastopale vernike, vodile vstaje in skrbele za zunanje stike. V sami cerkvi so zanemarjali teološko izobrazbo menihov, nasprotovali pa os tudi katoliškemu spreobračanju ljudi na obmejnih območjih. Med katoličani in pravoslavci so bila tako prisotna stalna nasprotja, kajti katoliški katoliki so bili rangirani nižje. Poleg tega pa je pravoslavcem bilo dovoljeno služiti v vojski, kar pa katoličanom ni bilo dovoljeno.

Na tretje mesto so bili postavljeni katoličani, ki so pripadali armenski cerkvi, katero je vodil armenski patriarh. V vseh pogledih so bili rimokatoliki pod hujšim pritiskom kot pravoslavci, to pa tudi zato, ker je bila Avstrija kot najhujša sovražnica Turčije tudi katoliška dežela. Katoličani so bili tudi vedno obtoženi, da podpirajo ves uporništvu v osmanskem imperiju.

V četrti in zadnji milet na lestvici, ki je nastal v 15. stol., so spadali Judje. Razdeljeni so bili v štiri skupine (sefordi, asbenari, hajaiti in rabaniti) in bili pod oblastjo rabina, ki je imel svoj sedež v Carigradu. Čez čas so si Judje pridobili večjo moč, vendar so jih kljub temu omejevali deskimitorni zakoni, ki jim niso dovoljevali nošenja orožja, jezditu, poleg tega pa so se morali drugače obnašati.

Na splošno so bili vsi, ki niso bili muslimani, veljali za drugorazredne državljane. Vsi »neverniki« so bili oproščeni vojaške službe, med njimi in muslimanskim prebivalstvom pa so se delale velike razlike glede življenjskega standarda in družbenega napredovanja. Milet pa je postal podlaga za tvorjenje narodne zavesti in utrditev religije.

Višek osmanskega imperija

Osmanski imperij doseže svoj višek za časa vlade Sulejmana I. Veličastnega (1520-1566). V tem času je imperij dosegel svoj največji obseg, turške vojske so bile na vseh bojiščih uspešne, višek pa je bil dosežen tudi na gospodarskem in kulturnem področju.

Sulejman je bil sin Selima I. Krutega (1512-1520), ki pa je bil dokaj nesposoben, zato je Sulejman popravil oz. falzificiral očetovo zgodovino. L. 1521 je Sulejman zavzel Beograd od koder je pričel vdirati na Ogrsko, kjer se mu vladar Ludvik II. Jugelonec ni mogel oz. znal zapostaviti (kot npr. Matija Korvin in njegov oče Ivan Hunjadin). L. 1526 je prišlo do bitke pri Mohaču v kateri so zmagali Turki in kjer je umrl tudi ogrski vladar. S pomočjo Osmanov je bil na ogrski prestol nato postavljen Ivan Zapolja in Ogrska postane vazalna kneževina. Hrvaški plemiči se po smrti zadnjega Jugelonca sprejo med seboj, saj jih del za svojega novega vladarja priznava Ivana Zapoljo, medtem ko drugi želijo, da bi to bil Ferdinand I. L. 1529 Sulejman z vojsko prodre vse do Dunaja, ki ga oblega več mesecev, vendar neuspešno. Z napadom na Dunaj zopet poskusi l. 1532, vendar njegov predor zaustavi majhna trdnjava pri Kisegu, kateri je poveljeval Nikole Jurišić. Leto kasneje, l. 1533, je bilo sklenjeno premirje med Sulejmanom I. in Karlom V., ki naj bi prinesel konec turških vpadov. L. 1537 je bila na Z sklenjena Sveta liga v katero so bile vključene Papeška država, Benetke in Nemško cesarstvo. Še istega leta sta bila za nadaljnji prodor in utrditev turške navzočnosti pomembna dvojna vojaška uspeha. Avstrijsko vojsko, ki jo je vodil Ivan Kacijaner, so Turki zlomili pri Gorjanu in utrdili oblast v večjem delu Slavonije. V Dalmaciji pa so zavzeli močno trdnjavo Klis nad Splitom in se utrdili ob jadranski obali. Budim je nato padel l. 1541, ko je umrl tudi Ivan Zapolja. Turki so Ogrsko tako vključili v svoj imperij in ustanovili Budimski pašaluk. L. 1547 je Ferdinand poskušal zavzeti Budim, vendar mu ni uspelo, zato je moral do l. 1606 Turkom plačevati letni vojni davek. Sklenjeno je bilo tudi dvajset letno premirje.

Transilvanija, Moldavija in Vlaška so ohranile status vazalnih kneževin, s tem da so morale plačevati letni davek, prispevale vojake in prehranjevale oz. vzdrževale turške enote na svojem ozemlju, ki so se nastanile po nekaterih utrdbah. Svojo samostojnost je z plačevanjem letnega tributa ohranil tudi Dubrovnik. V letih od 1351 pa do 1553 je Turški imperij zasedel skoraj ves Balkan, vendar pa je po smrti Sulejmana I. Veličastnega imperij začel stagnirati in počasi propadati oz. se ozemeljsko zmanjševati.

L. 1580 so Turki ustanovili bosanski pašaluk.

L. 1566 Turki ponovno poskušajo zavzeti Dunaj, a jih pri Sigetu zaustavi bivši ban Nikola Zrinski. Po junaški smrti branilcev je Siget sicer padel, vendar pa je tri dni pred padcem umrl Sulejman I. Veličastni, zato vojska ni nadaljevala pohoda. Pri vračanju nadzor nad vojsko prevzame veliki vizir Sokolović. Takrat je obnovljen tudi pravoslavni patriarh v Peči, ki dobi jurisdikcijo nad pravoslavci, na območju S in Z Balkana. Po vrnitvi vojske je za novega sultana postavljen Selim II., vendar cesarstvo ne doseže več moči, kakršno je imelo za časa Sulejmana.

Vojaški uspehi osmanske države so bili zaustavljeni konec 16. stol. s porazom turške mornarice pri Lepantu l. 1571 in s porazom bosenske vojske pri Sisku l. 1593. Kot odgovor na ta poraz in zaradi neuspelega poskusa krščanske vojske, da bi osvojila trdnjavo Petrinjo ter nato padca Siska je izbruhnila t.i. Dolga vojna, ki je trajala do l. 1606.

V 17. stol. prinašajo vsi novi sultani s svojim nastopom na prestolu, zaradi institucije zlate kletke, politično nestabilnost, poleg tega pa je konec krvnega davka – devširme in s tem nabiranja janičarjev po krščanskih deželah. Avtoriteta sultana se tako vedno bolj izgublja in Turčija stegnira. Zahodne države tehnološko presežejo Turke (predvsem z izboljšavo strelnega orožja), odkritje novih ozemelj pa pripelje do odprtja nove trgovine in rudnikov. Poleg tega ameriško zlato preplavi Evropo in povzroči visoko inflacijo tako v Evropi kot v Turčiji, kjer začne gospodarstvo slabeti, kar pa povzroča upore, dominacija Turkov na Balkanu pa vedno bolj usiha.

L. 1664 v Morejski vojni Turčija izgubi bitko pri Monoštru. V njeno interesno območje se začnejo vedno bolj vmešavati Francozi in Angleži, ki si preko dogovorov zagotovijo določene privilegije v Osmanskem cesarstvu na škodo Avstrije.

Po l. 1606 zaradi premirja vlada med Turčijo in Avstrijo zatišje, ki pa ga kalijo turški vpadi v Prekmurje. Do l. 1630 uspe Habsburžanom iz notranje avstrijskih dežel izgnati protestante, s tem pa si utrdijo oblast v teh deželah, pokoriti pa si poskušajo tudi Ogrsko, vendar prihaja do nenehnih konfliktov. Po l. 1664 predlagajo Ogrci Avstrijcem nadaljevanje vojne z Turki, z načrtom da bi ta vojna Avstrijske sile spravila iz Ogrske. Avstrijci na to niso pristali, zato je bila narejena zarota proti Habsburžanom pod vodjam Petrom Zrinjskim in nato Nikolajem Zrinjskim ter Franja Krsto Frankopana. V zaroto so bili vključeni tudi nekateri madžarski magnati, nekateri štajerski plemiči in tudi Francozi, ki pa so se kmalu umaknili iz pogajanj o pomoči. Na Dunaju je bila zarota odkrita, Zrinjski in Frankopan sta bila obglavljena, posesti upornikov pa so zasegli Habsburžani in so služile za utrditev položaja na Hrvaškem.

Na Ogrskem sultan postavi Emerika Tehelija, transilvanskega plemiča, za ogrskega kralja in ga poskuša zaščititi pred Habsburžani, ki začnejo novo vojno t.i. Dunajsko vojno (1683-1699). L. 1683 veliki vezir Kara Mustafa začne bojni pohod z 60.000 vojaki, s katerimi pride pred Dunaj in ga 14. junija 1684 obkoli. Pred nevarnostjo zbeži mnogo Dunajčanov skupaj z cesarjem, v mestu pa ostane le 30.000 borcev. Obleganje je trajalo dva meseca, pri tem pa je bil porušen del obzidja, samo mesto pa je bilo tik pred propadom. Ostalo je namreč le še 15.000 ljudi od teh pa je bilo kar 9.000 bolnih. Obrambo je vodil znameniti vojskovodja Statenberg, ki je bil za to dejanje tudi odlikovan. Ker Turki niso mogli prodreti v mesto so z roparskimi napadi upostošili celotno Avstrijo. Dunaj reši obleganja poljski kralj Jan Sobieski v bitki pri Kalenbergu, v kateri pade 10.000 Turkov in 2.000 Poljakov. Za ta podvig Sobieskemu pripade ves plen, za »čisti zrak« pa zažge 3.000 živih turških ujetnikov.

Ta dogodek je označil začetek nove dobe v političnem smislu. Cesar Leopold je velikemu vezirju Kara Mustafi ponudil mir, vendar ga ta ni sprejel, to pa je vodilo v začetek 16 letne Dunajske vojne, ki je trajala do podpisa Karlovskega miru l. 1699.

5. marca 1684 je bila na pobudo papeža Inocenca XI. Tvorjena Sveta liga v katero so s pogodbo pristopile Poljska, Avstrija in Benetke. Pogodba je določala, da bodo vse tri sile skupaj na isti strani v vojni proti Turčiji in da bo sklenjen skupen mir in ne sepratnega (vsaka država posebej sklene mir z sovražnikom). V tej vojni so Poljaki neuspešni, Benečani in Avstrijci pa imajo na bojnem polju več sreče.

L. 1687 Benetke zavzamejo Atene, Dalmacijo in spodbudijo Črnogorce k upor, še isto leto pa pride do bitke pri Mohaču, kjer so Turki premagani. L. 1686 Avstrijci zavzamejo Budim. L. 1688 prodrejo Habsburžani vse do Beograda, ki ga osvojijo, nakar izsilijo od ogrskih plemičev, da jih priznajo za dedne Ogrske kralje. Francija opazi, da se ravnotežje moči krha, zato zagrozi z novo vojno v Z Evropi. Habsburška vojska se razdeli na dva kraka, od katerih eden začne prodirati proti Bolgariji, medtem ko drugi proti Prištini. Med tem prodorom se začne množična migracija Srbskega prebivalstva na Avstrijsko ozemlje. Habsburške čete prodrejo vse do Skopija, kjer Karpeš na pobudo Avstrijcev naredi vstajo. Vendar pa se morajo Habsburžani umakniti zaradi vojne, ki jo je začela Francija proti njim na Renu. Za tem pa so se Habsburške enote umaknile tudi iz Makedonije. V Turčiji pride do preplaha zaradi poraza, zato Kara Mustafa ubijejo, novi sultan (s podporo novih vezirjev iz družine Čuprivovičev) pa organizira novo vojsko za proti ofenzivo, do katere pride l. 1688. Po reorganizaciji vojske, ki je prešla v proti ofenzivo in zaradi Francoske agresije se je avstrijska vojska pričela umikati, z njimi pa tudi srbsko prebivalstvo. Ta dogodek imenujemo tudi VELIKA SELITEV SRBOV. Praktično vse ozemlje od Dunaja do Skopija je v tej vojni opustošeno, Ogrski muslimani pa se, prav tako kot Srbi na S, selijo na J, na Turško ozemlje. Meja se je v tej vojni premaknila za 700 km v škodo Osmanskega cesarstva.

S Pečke patriarhije, centra pravoslavja, na Kosovu začne bežati veliko srbskega prebivalstva na ozemlje S od Beograda, skupaj z nekaterimi veljaki in patriarhom Arsanijem III. Čnojevićem. Ko pridejo do Beograda se začne patriarh pogajati z Leopoldom za vstop na avstrijsko ozemlje, medtem pa se je Kosovo izpraznilo. Patriarh se je

poleg prestopa dogovarjal tudi o privilegijih glede veroizpovedi in šolstvu. Leopold je patriarhu dal, 1. aprila 1690, zelene privilegije in obljubil, da bo srbska cerkev imela posebne ugodnosti (to lahko imenujemo tudi kot nadaljevanje miletskega sistema), obljubil pa jim je tudi lastno samoupravo in sodstvo znotraj njihove skupnosti. Ko so Turki prešli v protinapad, so sprva zavzeli Skopje, 8. oktobra 1690 pa so ponovno zavzeli Beograd, zato so Srbi morali prekoračiti Donavo in Savo, s tem pa so prišli v drug, kulturno neenoten svet – v Ogrsko. Naselili so se ob reki Savi v okolici Srema in S od Budima. S tem, ko je bila Srbom zagotovljena kontinuiteta v državnem smislu je hkrati pomenilo, da niso bili asimilirani, vendar pa so se z zavarovanjem svoje etnične identitete hkrati tudi izolirali. Na izpraznjeno področje Kosova in Mehova so se po l. 1690 naselili Albanci, medtem ko so se muslimani umikali v Bosno, kjer se je število muslimanskega prebivalstva zato povečalo. Obdobje med l. 1688 in 1690 je tako za srbsko zgodovino izrednega pomena.

L. 1687 se začne tudi t.i. VZHODNO VPRAŠANJE, ki zajema vprašanja o tem kako bo razpadalo Osmansko cesarstvo in kdo si bo razdelil vpliv na Balkanu. Za ta vpliv pa so se potegovali Avstrija, Francija, Benetke, Rusija in Nizozemci.

Po l. 1690 je vojna z različno intenzivnostjo trajala še devet let. V tem času je vojski na avstrijski strani poveljeval Eugen Savojski. L. 1691 so bili Turki pri Sremu poraženi, vendar pa Avstrijci zaradi Francozov na zahodnih mejah svoje države, kamor so vezali del svojih sil, niso mogli začeti z prodiranjem na J. Namesto Hasburžanov pa so Benečani pregnali Turke iz Dalmacije. L. 1697 pride do bitke pri Senti v kateri zmaga Eugen Savojski, nakar se obrne proti Bosni, ki pa jo ne zasede, ampak le požge. Po teh bitkah se med obema silama tvori ravnotežje, zato prihaja le še do medsebojnega izčrpavanja. Zaradi tega se l. 1698 začnejo sprte strani pogajati za mir, preko posrednikov Angležev in Nizozemcev. Pogajanja so trajala več mesecev v Sremski Mitrovci, nakar je bilo 29. januarja 1699 podpisano 25 letno premirje z Avstrijo in nato 7. februarja še z Benetkami. V teh pogajanjih je Avstrija dobila Ogrsko, Slavonijo in velik del Hrvaške z mejo na reki Uni, razen Bihaškega žepa, nato po Savi do Beograda, Banat pa je ostal še vedno Turški. Benečani pa so dobili Peloponez in celo Dalmacijo, brez Dubrovniške republike. Benetke so si Dubrovniško republiko poskušale podrediti, vendar Avstrija in Turčija tega niso dovolile. Na tem novo pridobljenem ozemlju pa so Benečani kmalu začeli z kolonizacijo. V BiH se je kot posledica premirja močno pomnožilo muslimansko prebivalstvo, medtem ko se je Srbsko prebivalstvo razpršilo. Te novo določene meje so pomembne tudi za kasnejše migracije in spore. Ozemlje okoli Dubrovnika dobi Turčija, poleg tega pa ji je v Neumu in Sutovinu omogočen dostop do morja.

Turčija po končani Dunajski vojni izgubi veliko ozemlja na račun Avstrije, ki dobi velik vpliv na Balkanu in s tem status velike sile, ki odloča o tem delu sveta. Od konca 17. in 18. stol. naprej pa se Turčijo prime tudi termin Bolnik na Bosporju.

Po l. 1699 se spremeni tudi odnos do Turčije, ki postane negativen, vendar pa se spremeni tudi miselnost, saj Turčija ni več nevarna. V 18. stol. Avstrija v svojih novih ozemljih začne izvajati kolonizacijo, medtem ko se je po vojni med državama vzpostavili tudi trgovski stiki preko Trsta. Trgovina je vsebovala tudi trgovanje s sužnji, ki so bili uporabljeni kot veslači ali pa kot služabniki. Turške ujetnike so razkazovali, na Dunaju pa so igrali tudi igre na račun Turkov. V družbeni eliti pride do sproščenega zanimanja za Turke, za njihovo kulturo, ustroj države, jezik, zgodovino, etnografijo, vero in vladanje. Absolutizem pa začne v turškem despotskem načinu vladanja, iskati vzore. Predvsem zanimanje za turški jezik je izredno naraslo, medtem ko so si plemiči v svojih hišah urejali tudi t.i. turške sobe. Prihajalo je do uveljavljanj turških kronik, spisov, prevodov iz arabščine (Tisoč in ena noč) in zbiranja likovni del imenovanih turkerije. Uveljavi se tudi turška moda v kateri se ljudje začnejo tudi portretirati. Na motive Turčije se začne razvijati tudi opera in gledališče. Turške elemente so začeli vnašati tudi v parke (razgledne stolpe, rože tulipane, hijacinte in žafrane). V višjem sloju vlada sproščen odnos do Turkov, medtem ko ostane nižji sloj sovražen, kar se izraža tudi v pesmih, slikah in pobožnostih.

Po l. 1699 pa vojne z Turki niso prenehale. L. 1702 Rusi dobijo ob Črnem morju veliko ozemlje. L. 1710 izbruhne nova vojna med Turčijo in Rusijo katero so Turki dobili, to pa je pomenilo uvod v novo Avstrijsko-Turško vojno, v katero so se Avstrija in Benetke vključile na pobudo Rusije. Med leti 1716 in 1718 tako pride do vojne, v katero je vpletena tudi Rusija, ki se konča z mirom v Požaravcu, tej vojni pa sledi še vojna med leti 1737 in 1739, ki se je končala z mirom v Beogradu. V tej zadnji vojni je Avstrija izgubila vse pridobljeno ozemlje, ki ga je pridobila v mirom v Požaravu, razen Banata, ki je ostal v avstrijskih rokah. Po tej vojni se meje na Balkanu niso spreminjale do Avstro-Ogrske aneksije Bosne l. 1909.

Slavizem

V tem obdobju se začne razvijati tudi POLITIČNA MISEL, ki nato vpliva na tvorjenje nacionalizma v 19. stol. V izrivanju Turkov z Balkana, vidijo narodi na temu območju možnost za uveljavljanje svojih političnih konceptov. Na eni strani os se pojavljali utopični koncepti, ki jih je oblikoval Jurij Križanić, ki je l. 1683 pred Dunajem izginil. Križanić je v času pregona Turkov videl možnost dokončnega izгона le teh ob pomoči pravoslavnega vladarja – ruskega carja, ki bi združil ves slovanski svet. S to idejo se je odpravil tudi v Moskvo in pri ruskemu carju izzval posmeh zaradi česar je bil za 15 let poslan v Sibirijo. Po vrnitvi ga je katoliška cerkev proglasila za špijona. Napisal je tudi poseben jezik. Njegova želja je bila, da bi združil ves Balkan, vendar pa je Slovence pri tem izpustil, saj jih je imel za izgubljeni narod v Avstriji.

Kot drugi koncept je bil koncept Pava Rite Vitezovića (Hrvaška oživljena). V prodiranju Avstrije je videl, da bi ob njeni pomoči ponovno oblikovali Hrvaško kraljestvo, ki bi segalo od S slovenske meje pa do Bolgarije. Ves narod nove države so bili zanj Iliri, med njimi pa je priznaval etnična imena, medtem ko je imel vse za Hrvate. Za Slovence je uporabljal izraz »alpski Hrvati«. Iz tega koncepta se je kasneje razvila ideja panhrvatizma in iz te ideje 100 let kasneje osnova za razvijanje koncepta »velike Hrvaške«.

Kot tretji koncept je nastal predlog Đorđa Brankovića iz 2/2 17. stol. Branković je bil drugače diplomat in pogajalec med Avstrijo ter Srbskim političnim razmislekom. V času Dunajske vojne je videl možnost, da bi s pomočjo Avstrije obnovil nekdanjo srbsko državo. Ta država naj bi bila Ilirsko kraljestvo, ki naj bi obsegalo ozemlje od srbsko-bolgarske meje bo slovensko-hrvaške meje. V času Dunajske vojne je šel dvakrat na Dunaj in ponudil svoj koncept, vendar pa se Avstriji s tem niso strinjali, saj so na tem ozemlju želeli vpeljati svojo oblast. Brankovića so ob prihodu na Dunaj tudi aretirali in poslali v Heb na Češko v zapor, kjer je napisal knjigo o svojem konceptu. Njegov koncept je bil dobro sprejet pri srbskih politikih v 18. stol., nakar se je kasneje razvil v koncept Velike Srbije.

V času narodnega prebujanja na Balkanu sta se koncepta Velike Hrvaške in Velike Srbije izključevala. Za koncept Velike Hrvaške sta se zavzemala Kvarčevnik in Stavčević, medtem ko se je Vuk Karadžić zavzemal za koncept Velike Srbije. Koncepta sta se zaletela skupaj ob vprašanju razdelitve BiH, ki je bila v 19. stol. Še v rokah Turkov. Hrvati pravijo Bosancem, da so Hrvati, medtem ko jih Srbi imajo za Srbe. Sami se imajo za Muslimane – Bošnjake. Konec 19. stol. se je izraz Bošnjak ponovno vzpostavil v povezavi z Bošnjaško državo.

Avtorji vseh treh konceptov (Jurij Križanić, Pava Rite Vitezović in Đorđ Branković) so imeli skupno točko v tem, da so imeli J Slované za en narod s skupnim jezikom, medtem ko so se razlikovali v določenih podrobnostih. Pri avtorjih se odraža tudi religija (Branković – pravoslavc, Vitezović – katolik) kot del necerkvene kulture. To pomeni, da so programska izhodišča dana, da so determinirana in družbeno determinirana, vendar pa se ne morejo združiti, kar se jasno pokaže v 19. in 20. stol. Vera tako pomeni označitev kulturno-zgodovinskega kroga, v katerega skupnost spada, hkrati pa iz te pripadnosti izhaja specifična mentaliteta, ki je sestavni del posamezne skupnosti.

Ob koncu Dunajske vojne je bila l. 1699 med Avstrijo in Turčijo odločilna bitka za Panonijo, v kateri pa zmagajo Avstrijci. V 18. stol. začne v Vzhodno vprašanje na Balkanu posegati tudi Rusija.

Med leti 1700 in 1800 vlada ravnovesje, zaradi česar meje do konca 18. stol. ostanejo dokaj nespremenjene. Do sprememb je prišlo le l. 1718, ko je Turčija izgubila košček Srema in l. 1795, ko je Dalmacija pridobila malo ozemlja na račun Turčije. Konec 18. stol., točneje l. 1797, je propadla Beneška republika, kar je pomenilo, da je njeno ozemlje sprva dobila Avstrija, nekoliko pozneje Francija, vendar pa je bilo ozemlje nato vrnjeno Avstrijskemu cesarstvu.

Avstrija ↔ Turčija

Avstrijski dvor se je v 19. stol. zapletel v celo vrsto vojn, temu pa se je pridružila izguba iniciative na Balkanu, kar pa je imelo vojaške in politične posledice. Avstrija pa je imela tudi notranje nemire, ki so izbruhnili l. 1848 v t.i. pomladi narodov. L. 1867 pa je bil uveden dualizem in država se preimenuje v Avstro-Ogrsko monarhijo v kateri je imela Ogrska mesto nekakšnega partnerstva. Kljub tem dogodkom pa se še ni videl konec cesarstva.

Tudi Turčija je imela probleme, kajti velesile so jo pričele trgati, poleg tega pa je doživljala notranje upore, ki so na Balkanu v 19. stol. dobili obliko nacionalnih gibanj. Tako je:

- konec 18. stol. Črna gora dejansko doživi samostojnost;
- l. 1829 pride do avtonomije Vlaške in Moldavije, ki se l. 1861 združita v Romunijo, nakar l. 1878 postane Romunija neodvisna država;
- l. 1830 postane neodvisna Grčija;
- l. 1830 postane Srbija avtonomna znotraj osmanskega imperija;
- l. 1878 postaneta Črna gora in Srbija neodvisni;
- l. 1878 pride Bosna pod protektorat A-O;
- l. 1908 postane neodvisna Bolgarija;
- l. 1908 je Bosna uradno priključena v Avstro-Ogrsko monarhijo;
- l. 1913 postane Albanija neodvisna država.

Z vsemi temi spremembami se je meja habsburškega imperija premaknila na reko Drino, ki je bila stara ločnica krščanskega sveta. Novo nastale države so med seboj začele iskati politično in vojaško ravnotežje ter uveljavljati svoje interese. Pravoslavne države so prihajale v spore (1885) ali pa so med seboj sklepale zavezništva z namenom, da izrinejo Turke (1812, 1813, I. Balkanska vojna 1911-1913) in si hkrati razdelijo ozemeljski plen. Glavni ozemeljski plen te politike je bila Makedonija za katero so se potegovala Bolgarija, Srbija, Grčija in tudi Črna gora.

Povsod pa se je videla dediščina 500 letne turške vladavine, ki se je kazala predvsem v etničnem elementu, kot npr. V Bosni, kjer se je zajedal pas islamskega prebivalstva. V okviru Turškega in Avstrijskega cesarstva so narodi v 19. stol. iskali svoje nacionalne pozicije, kajti Turčija se je umikala in nastajale so nove države, medtem ko pa Avstrija ni bila tako močna, da bi zasedla to območje. V teh državah se je pojavil določen sloj izobražencev, ki so artikulirali svojo narodno voljo. Tako je Slovincem, Hrvatom in Srbom uspelo izoblikovati nacionalno zavest, ki pa so jo utemeljevali na različne načine. Tako so jo Srbi utemeljevali preko stare srednjeveške države in cerkvene tradicije, Hrvatje preko plemiške avtonomije, ki ni nikoli propadla, Slovenci pa smo jo utemeljevali z jezikom.

V želji po združitvi in strahu, da sami ne bodo mogli v popolnosti uveljaviti svojo nacionalnost so se ti trije narodi začeli povezovati. Posamezne politične elite so težile k temu, da bi povezali ozemlje, kjer so živeli deli določenih narodov. Narodi so iskali podlage za povezovanje, zato so se ozirali v zgodovino in narodom pripisovali dominantno vlogo. V povezovanju z drugimi narodnimi skupnostmi, so politične elite videle, da lahko pridejo do samorealizacije in dosežejo določeno samostojnost. Želja po kulturnem in jezikovnem poenotenju je bila stvar zornega kota politične elite (tukaj sta bili prevladujoči Srbija in Hrvaška, ki pa sta pripadali različnim kulturno-zgodovinskim narodom).

Na Hrvaškem je v 1/2 19. stol. prevladal tok, ki so ga poimenovali ILIRSKO GIBANJE (Ljudevit Gaj (1809-1872)), ki pa je bilo večpomensko in je zato našlo odmev pri vseh J Slovanih. Hrvatje so se namreč počutili ogrožene od Madžarov, težili so k samostojnosti, hkrati pa so se zaradi Madžarov naslanjali na Srbe. Ker so bili sami pripadniki J Slovanske jezikovna skupine so začeli iskati zavezništvo z drugimi narodi iz te skupine. Tako so se želeli povezati z Srbi in Slovenci. Ilirsko gibanje pa je imelo tudi nadnacionalni pomen, kajti to gibanje je popolnoma združil hrvaški narod. Iz tega gibanja se je nato razvila smer PRAVAŠTVO (pravaši so se izgovarjali na hrvaško pravo in so priznavali zgolj Hrvaško kot politično nacijo). Pojavila sta se dva ideologa. Prvi Evgen Kvaternik je trdil, da naj bi bili Hrvatje naseljeni od Alp do Drine in od Donave do Albanije, medtem ko je drugi Ante Starčević trdil, da naj bi bili Hrvatje naseljeni od Alp do Timoka in od Donave do Albanije. Koncept PRVAŠEV je bil tako koncept Velike Hrvaške.

Drugi del Ilirskega gibanja je bil pokoren I. gibanju, vendar pa se je začel glasneje izražati v 2/2 19. stol. z JUGOSLOVANSKO IDEJO oz. JUGOSLOVANSTVOM. Zagovornika te ideje sta bila Josip Jure Štrosmayer in zgodovinar Franjo Rački (1828-1894). Oba sta vedela, da je madžarski pritisk prevelik in da ne bosta mogla uresničiti ideje znotraj Hrvaške, zato sta iskala povezave z drugimi J slovanskimi narodi, ki naj bi skupaj zrušili A-O monarhijo, znotraj te zveze pa naj bi se vloge razdelile: Srbija naj bi imela vojaško vlogo (nekakšen Piemont), medtem ko naj bi Hrvaška imela vlogo kulturne povezovalke (nekakšna Toskana). Štrosmayerjev program je bil, da naj bi se država organizirala v federativno državo v kateri naj bi prišlo do pomiritve in premostitve verskega razkola med katoliško in pravoslavno cerkvijo. Do pomiritve pa ni prišlo saj sta se srbski in hrvaški odnos do religije močno razlikovala (Srbija je imela cerkev za nacionalno institucijo, ki ima pozitivno vlogo, medtem ko je Hrvaška izenačevala hrvaštvo in katolištvo).

Ti dogovori med Srbi in Hrvati so v 60. letih pripeljali do dogovora, da naj bi prišlo do skupnega upora, v katerem naj bi Srbija osvojila BiH, a Štrosmayer je smatral, da tam živijo Hrvatje zaradi česar naj bi se tukaj oblikovalo novo jugoslovansko državo. Srbska vlada je o načrtu tajno obvestila Madžare in načrt je propadel. To je pripeljalo do tega, da Hrvatje niso več zaupali Srbom, ki so sami želeli realizirati svoj načrt. Tako so v letih 1804-1813 organizirali prvi upor proti Turkom, ki ga je podžigala tudi ideja o samostojni srbski državi, ki temelji na miselnosti, da razvoj in zaščito omogoča le razvoj samostojne države, ki bi vzela pobudo na Balkanu. Ta program je podpirala tudi cerkev, menihi in knezi v Bograjskem pašaluku. V tem prvem uporu Srbi osvojijo veliko ozemlja in Beograd, kjer organizirajo svoje institucije. Ker pa so se naslanjali na Rusijo je I. srbski upor propadel. L. 1830 je Srbom uspelo doseči avtonomijo znotraj Osmanskega imperija, l. 1878 pa so postali neodvisni.

Z neodvisnostjo je Srbija postala politični subjekt, s čemer se je dvignil njihov zanos kar pa je pripeljalo do velikih nacionalističnih pretiravanj, poudarjanja samosvojskosti, idealiziranja srbskega naroda in določenega pogleda na zgodovino. Podlaga za vse to pa je bilo dano v spisih kulturnika Vuka Karadžića in srbskega politika Ilija Galašanina. Vuk Karadžić je tako v svojem spisu Srbi svi i sunda iz l. 1836 zapisal kje vse na Balkanu živijo Srbi, parav tako pa jim je pripisoval, da imajo Srbi največjo razprostranjenost, kajti živijo na območju od Timoka do Trsta, od Skopja do Jadrana in od Osijeke pa skoraj do Budina. Zanj so bili Srbi vsi ljudje, ki so bili pravoslavne vere, medtem ko so bil drugi Srbi, ki so se izgubili, zaradi česar je poznal tudi Turške in Rimske Srbe. Slovenci niso bili Srbi, poleg tega pa je za prave Hrvate priznaval le Čakavce, medtem ko so bili ostali, stanovski Hrvatje, po njegovem govorili jezik, ki je na prehodu med kranjskim in srbskim. Za Srbe pa je priznaval tudi Bošnjake. Iz tega je sledilo, da je pravoslavne in katoliške Srbe imel za en narod, ki bi se združen moral imenovati Srbi. Ukvarjal pa se je tudi z določanjem srbskega življenjskega prostora.

Srbski politik Ilija Galašanin pa je sestavil program srbske nacionalne politike, v katerem je nadaljeval Karadžića. Za osnovo svojega spisa vzame češki koncept in ga nadgradi tako, da ga prevede in zamenja nekatere besede. Tako sestavi spis Načrtanje (=Načrt; besedo Južno-slovanski pa zamenja z Srbski). Program želi uresničiti tako, da bi vse srbske navade povezal in združil v skupno nacionalno državo. S tem izrazi težnjo po združitvi J slovanskih narodov v Veliko Srbijo, to pa je tudi začetek ideje Velike Srbije, ki se z različno intenzivnostjo ostane aktualna vse do 90-ih let 20. stol.

V oblikovanju teh konceptov, s katerimi bi se izvili izpod A-O in Turčije, pa sta ti dve nacionalni ideologiji (Velika Hrvaška in Velika Srbija) trčili ob temeljni problem – BiH. Obe strani sta odrekli muslimanom njihovo lastno individualnost in pripadnost ter jim vsiljevali svojo, hrvaško ali srbsko nacionalnost. Brez Bošnjakov pa se noben od teh konceptov ni mogel uresničiti.

V BiH je bil delež prebivalstva glede na veroizpoved in pripadnost naslednji:

	1910/1918	1981
<i>katoliki – Hrvatje</i>	516.000 (23 %)	758.000 (18 %)
<i>muslimani</i>	717.650 (32 %)	1.630.000 (39 %)
<i>pravoslavci – Srbi</i>	981.000 (43 %)	1.320.000 (37 %)
		Jugoslovani 320.000 (7 %)

Pripadnost oz. prištevanje k Jugoslovanom je bil rezultat spodbujanja države, da obstaja ena skupna nacija, možno pa je, da so se tako opredelili pripadniki JNA, ki so tam živeli. L. 1963 so bili muslimani priznani kot samostojna nacija.

Srbski politik Protić je želel Bosno zavzeti z silo in prebivalstvo spreobrniti. Avstrijci so se zavedali konceptov in želj po povezovanju J slovanskih držav, zato je l. 1878 BiH prišla pod upravo A-O. S tem so Avstrijci v BiH ustvariti nekakšno mirovno akcijo, ki bi zaščitila muslimane in odrinila stran nacionalne politike. Od 1880 do 1903 je bil v BiH postavljen za upravitelja Benjamin Kallay, ki je z pomočjo dunajskega dvora zagovarjal oblikovanje posebne bosanske nacionalnosti - Bošnjaštvo, s tem pa je hkrati zavrl nacionalistična gibanja, ki so odražala versko različnost. V igri je bila tradicija, ki so jo ohranjali bosanski frančiškani in je bila zato prisotna med katoliki ter zgodovinski spomin na poseben avtonomen položaj, ki ga je Bosna imela v Osmanskem imperiju. Ti elementi so postavljali Bosance pred razmišljanje, da imajo posebno državnost. Bošnjaštvo naj bi se namreč na podlagi tradicije in zgodovinskega spomina, ki se segal v čas Turkov, lažje uveljavilo, vendar pa je naletelo na ugoden pomen le pri muslimanskem prebivalstvu, ki se je balo da bo enotnost BiH ogroženo in izgubljeno.

Istočasno pa so se zaostrovali odnosi med Hrvaško in Srbijo. Prepad med njima je poglobil tudi vsekatoški katoliški kongres v Zagrebu l. 1900, na katerem so se Hrvatje identificirali z katolištvom, zato se je pravoslavno prebivalstvo znotraj Avstrije na Hrvaškem in v BiH začelo počutiti vse bolj ogroženo. V Srbiji pa je prišlo do zagovarjanja koncepta Velike Srbije, ki so ga v začetku 20. stol. zagovarjali Karađorđići. Šele tik pred I. SV in med njo pa je prišlo do spoznanja, da se južnoslovanski narodi lahko otresejo velikih sil in se povežejo. S tem je prišlo do obnove JUGOSLOVANSKEGA GIBANJA.

Slovencem, Hrvatom in Srbom je položaj v okviru monarhije v začetku 20. stol. kazal, da je potrebno najti nov odnos oz. svojo pot. Ena od idej je bila, da bi se v okviru monarhije oblikovala tretja skupnost – triinizem, vendar dvor ni ugodil tej prošnji. 30. maja 1917 so poslanci Jugoslovanskega kluba na sklicu državnega zbora na Dunaju predali t.i. Majniško deklaracijo, v kateri so se zavzemali za združitev vseh J slovanskih ozemelj v monarhiji v samostojno državno telo pod habsburškim žezlom – triinizem. Predaji deklaracije je sledilo pojavljanje deklaracijskih gibanj, v Sloveniji, na Hrvaškem in v Srbiji, ki so izražala podporo Majniški deklaraciji. Kljub temu pa ni prišlo do nobene reakcije z dvora, prav tako pa ni prišlo do nasilne zadušitve gibanj zaradi močnega pravnega reda. Cesarstvo je bilo tik pred zlomom in ob koncu I. SV, 29. oktobra 1918, je prišlo do odcepitve od Avstro-Ogrske monarhije in proglatitve Države Slovencev, Hrvatov in Srbov, ki pa je obstala le dober mesec. S proglatitvijo Države SHS je Kraljevina Srbija videla možnost, da uresniči svoj program. Poleg tega pa se je uveljavilo mnenje, da so Slovenci, Hrvati in Srbi enoten narod različne veroizpovedi, da so triimenski narod. Z združitvijo Države SHS in Kraljevine Srbije naj bi nastala nova država za katero se nebi uporabljalo ime Jugoslavija, vendar Država SHS, zato ker je bila za Srbe pomembna njihova pozicija v imenu, kajti Srbija naj bi bila najpomembnejša in naj bi imela vlogo Piemonta, torej moč in vlado potrebno za združitev. Politik Nikola Pašić je v dokumente vnašal izraze (besedo »srbski«), ki naj bi kazali na dominantno vlogo Srbije. Drugače pa se je pri vseh politikih ohranil izraz triimenski narod – skupnost Srbov, Hrvatov in Slovencev. Srbija je videla propad Avstro-Ogrske monarhije, zato je pričela z uresničevanjem ustanovitve Velike Srbije.

20. julija 1917 so na Krfu člani vlade Kraljevine Srbije in predstavniki iz tujine (London; VB) podpisali t.i. Krfsko deklaracijo, ki je predvidevala državo triimenskega naroda, ki naj bi bila parlamentarno urejena in pod žezlom Srbov. Imena triimenskega naroda naj bi bila enakopravna, prav tako pa naj bi bile enakopravne vse vere (muslimanska, katoliška in pravoslavna). Predvidena je bila teritorialna nedeljivost, kar pomeni, da se država ne more priključiti kateri drugi državi brez soglasja tega triimenskega naroda. Krfska deklaracija in določila v njej so sprožila navdušenje med politiki, saj naj bi tako nastala ena najbolj homogenih držav. Obstajali pa so seveda tudi dvomi: Kakšna naj bo? Kakšen bo federalizem? Ali bo prišlo do prevlade enega dela? Kako bo rešeno agrarno vprašanje? Zastopstvo v vladi? Ali monarhija ali republika? Vsa ta vprašanja so kazala na nejasnosti, ki so bile prisotne in na bodoče spore.

Srbija je imela ob združitvi največji vpliv. Ko je prišlo do združitve v eno državo, jo je Srbija hotela voditi sama, vendar ni želela, da bi to povzročalo odpor in konflikte.

Z nastankom Države SHS pa so se začeli tudi pritiski nanjo. Tako ni mogla zdržati pritiskov Italije, ki je imela zahteve po delu slovenskega ozemlja in je zato poklicala srbsko vojsko, ki pa je uspela zadržati toliko ozemlja, kolikor je bilo v njeno korist. 1. decembra 1918 je nato prišlo do združitve Države SHS in Kraljevine SHS v Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev. Od prvega trenutka naprej pa se je pokazalo, da so bili dogovori le papirnata igra. Nova ustava, izglasovana na Vidov dan l. 1921, je namreč prešla narodno načelo in uveljavila centralistično vodeno državo.

V tem zanemarjanju zgodovinskih dejstev se je kazalo, da bo še prišlo do bojev, kajti narodi imajo drugačno zgodovino, tega pa centralistični upravni sistem ni upošteval. Srbi, Hrvatje in Slovenci so postali del istega plemena, medtem ko Makedoncem, Albancem in drugim pa sploh niso priznavali etnične identitete. V verskem pogledu je največjo veljavo dobila pravoslavna cerkev. Vsi Srbi so bili tako v eni državi in njihova cerkev je bila l. 1920 zopet obnovljena in je dobila pravico delovanja na celotnem ozemlju kot zaščitnica. Položaj katoliške cerkve se na upravni ravni ni uredil, vendar pa je ta cerkev lahko delovala.

Uresničevanje srbskega koncepta pa je povzročalo nestrpnosti, kar pa je dvor v Beogradu poskušal preprečiti. L. 1929 je bila uvedena diktatura in proglašena Kraljevina Jugoslavija. Vendar pa ti ukrepi niso zmanjšali sporov med Hrvati in Srbi predvsem zaradi Bosne. Razlike so bile nepremostljive. L. 1939 je Hrvaška dobila poseben avtonomni status, ki naj bi reševal njihovo idejo. Preimenovala se je v Banovino Hrvaško, obsegala pa je

današnje Hrvaško in velik del Bosne. S tem se je želelo nevtralizirati hrvaške inspiracije, vendar pa s tem ni bila zadovoljna Srbija.

Tik pred II. SV se je pojavila nova alternativa, ki jo je ponujala komunistična partija. To gibanje je izoblikovalo odnos do nacionalnega gibanja, saj je priznavalo enakopravnost in znotraj naroda svoj proletariat. Svojo zamisel so uveljavili preko mednacionalnega gibanja, ki je povežalo dele prebivalstva. Sprva KP nima velikega vpliva, vendar je prišla do veljave med II. SV, ko pa so se tudi nacionalni konflikti zaostri do skrajnosti z pokoli srbskega, muslimanskega in hrvaškega prebivalstva. Komunistom je uspelo povežati del prebivalstva proti okupacijskim silam, a so kljub temu sledili tudi svojim komunističnim ciljem, da bi po vojni zasedli volilne položaje in rešili nacionalne probleme.

Na Balkanu je za časa II. SV prišlo do:

- mednacionalne vojne;
- vojne med ideološko sprtimi narodi oz. državljske vojne;
- vojne proti okupatorju, v kateri so bili komunisti najbolj sposobni povezovanja.

Vsi ti dogodki sovpadajo z propadom velikih sil na tem področju, med katere štejemo Turčijo in Avstro-Ogrsko monarhijo, kajti z izrivanjem teh držav so na »izpraznjenem« prostoru nastale nove države. Spremenile so se tudi vloge metropol, kajti po I. SV so to postale ZDA in po II. SV Sovjetska zveza.

V povojni Evropi z popravljenimi mejami je bila I. 1945 ponovno vzpostavljena simetrija. Ideologija SZ, ki je nadomeščala vse ostale, je skušala preseči vso zgodovinsko dediščino, povsod kjer so bili komunisti vodilni. Temu vzorcu je sledila tudi Jugoslavija, ki se je uredila v federativno državo z več republikami (Federativna Ljudska Republika Jugoslavija), vendar pa je bil ta federalizem svojevrstno zanikan z enopartijskim centralističnim sistemom, v katerem je bila komunistična partija vodilna. Taka ureditev naj bi omogočila narodno enakopravnost in možnost samoodločanja.

Nacionalna vrenja pa so bila s tem le navidezno zatrta in so ponovno prišla na površje v začetku 50-ih let, po sporu z SZ, ko je popustil partijski pritisk in je bilo potrebno najti nov koncept gospodarstva. Vedno bolj so prihajale v ospredje avtonomistične težnje republik in manjšin, kar pa je pripeljalo do spreminjanja ustave I. 1963 in 1974. S temi spremembami je KP decentralizirala partijo, opazila pa je tudi nacionalna trenja, zato je I. 1963 priznala muslimane za jugoslovansko nacijo. Vendar pa ukrepi niso prinesli gospodarskega uspeha, nacionalno se ni preseglo konfliktov, vodstvo pa je še naprej vztrajalo pri nedemokraciji, kar je pomenilo, da je bila socialistična Jugoslavija v 80-ih letih ponovno pred istimi problemi kot v 30-ih letih.

L. 1986 je prišlo do SRBSKEGA MEMORANDOMA. Takrat so srbski intelektualci ugotovili, da je bil proces homogenizacije narodov usmerjen proti srbskemu narodu, kar pa so želeli ustaviti. S tem je bila javno predstavljena ideja Velike Srbije. Jugoslovanska skupnost je v 2/2 80-ih let prišla pred ponovni razkroj, istočasno pa se je pred razkrojem znašla tudi SZ, ki se je vedno bolj krušila dokler ni kmalu po padcu Berlinskega zidu I. 1989. propadla in z njo tudi sovjetski režim. L. 1990 so bile v Jugoslaviji organizirane prve demokratične volitve, ki so pomenile konec Jugoslavije. Pri primeru Jugoslavije je pomembno, da niti prva niti druga Jugoslavija nista razumeli različnosti zgodovinskega razvoja narodov. Od Jugoslavije se je nato I. 1991 prva odcepila in proglasila samostojnost Slovenija, ki je bila tudi edina nacionalna država, ob izstopu iz Jugoslavije, še isto leto za njo, pa še Hrvaška in Makedonija. L. 1992 se je odcepila BiH tako, da sta v Zvezni republiki Jugoslaviji ostali le še republika Srbija in Črna Gora.

Po odcepitvi teh držav je na Hrvaškem in v BiH izbruhnila vojna, v kateri so sprte strani poskušale zarisati nove meje. Te vojne pa so bile tudi posledica nacionalnih idej, ki so ponovno prišle na površje I. 1991. Srbija je v vojni iskal pomoč v Moskvi, Hrvaška v Ameriki, medtem ko muslimani pri enako verujočih. Slovenija pa je iskala pomoč pri NATU in EU. S propadom SZ po I. 1990 pa je nastalo 22 novih držav, ki so nastale ker so izrabile zgodovinsko priložnost. Vse te novo nastale države so iskale zaščito, svoj prostor pod soncem in varne meje, ki pa jo lahko dobijo le tako, da se vključijo v družino zahodnih držav.

Vse te novo nastale države so parlamentarne države z predsedniki. Politične stranke se delijo na desnico in levico. K desnici štejemo politične stranke, ki imajo sedeže na desni strani in ki zagovarjajo stališče, ki pomeni ideološko moralno opredelitev. K levici štejemo politične stranke, ki imajo sedeže na levi strani. Ta izraz pa lahko tudi uporabimo kot sinonim za večji ali manjši politični napredek oz. politično usmeritev, ki sestoji iz naprednejših, demokratičnih in radikalnejših idejnih opredelitev. To je tudi dokaj splošen naziv za socialiste in komuniste.

Teorija periferizacije

Teoretiki so poskušali izdelati teorijo periferizacije, ki bi veljala za ves svet. V ta namen je Karl Kasen I. 1990 izdal knjigo Jugovzhodna Evropa. Ta teorija je politološka kategorija, ki uporablja zgodovinska dejstva in podatke. Potrditev in utemeljitev te teorije najdemo v 16. stol. pri D. Senghaasnu. Teorija govori o nasprotnikih, ki so zrasli med metropolami – visoko kapitalističnimi državami in periferijo – kolonije in polkolonije. Periferija je državni sistem, ki kaže efekte, kajti vpliv iz metropole je učinkoval z različno intenzivnostjo nastajanja defektov. Do defektov prihaja zaradi nepopolnega oz. neuspešnega posnemanja obrazcev iz metropole.

Ivan Berend in G. Ranki, oba gospodarska zgodovinarja, sta napisala delo Evropska periferija in industrializacija. Tako Senghaasnova ter Berendova in Rankijeva knjigi ponujata opis nastanka vseh periferij in njihovo spoznanje zgolj s knjigo. Od avtorjev, ki so pisali na to temo je G. Wallerstein pisal o začetkih evropskega gospodarstva, F. Braudel pa je napisal delo Materialna civilizacija in še dva druga.

Geografska periferija ne pomeni politično periferijo.

Berend in Ranki, v svojem delu, ločita dve fazi perifernosti:

- fevdalni proces perifernosti v 8. in 9. stol. in;
- kapitalistični proces perifernosti;

Pred nastankom svetovne trgovine so obstajali samostojni sistemi in različne vrste fevdalizmov, za katere je M. Bloch smatral, da je klasični fevdalizem uravnotežena mešanica pozno antičnega veka in institucij ter sistema germanskega sveta. V tej tezi o klasičnem fevdalizmu se Berend in Ranki zgledujeta po Blochu.

Antična tradicija pa je bila šibkejša tam, kjer je prevladovala barbarsko – germanska tradicija, zaradi česar je v razvoju prišlo do zaostanka oz. fevdalne periferizacije. Poleg tega pa so se ponekod, predvsem v V in JV Evropi primešali še dodatni elementi, ki so povzročali zaostajanje. Takšen element je bil azijski produkcijski sistem katerega značilnosti so:

- prisotnost močne osrednje oblasti, kar pa je povzročilo neobstojnost privatne posesti;
- neizoblikovanost družbene struktur in;
- obstoj državnega monopola v vseh tistih panogah, ki omogočajo ustvarjanje presežkov (npr. v Ruskem cesarstvu in Turškem imperiju).

Ta azijski produkcijski sistem je imel predvsem v Ruskem in Osmanskem cesarstvu velik vpliv. Predvsem Turki so prevzemali različne stvari, tako da so končno imeli različne sisteme posedovanja zemlje in nadzorovano delitev dela.

Iz tega sta Berend in Ranki speljala dva sklepa:

1. Od vsega začetka se razlikuje družbeni razvoj na obrobju (V) od vzorcev na Z in to v tem, a na obrobju živi varianta barbarskega fevdalizma; šele v 14. in 15. stol. se je začel na obrobju razvijati pravi zahodni fevdalizem, a je bilo takrat zaradi ekspanzije Turkov že prepozno.
2. Potrebno je oceniti preobrat, ki ga je s seboj prinesla svetovna trgovina v 16. stol., ki je razvojne prvine le še povečal; odprl se je novi svet, pride do odkritij, ...

Kdaj začne prihajati do perifernosti na JV?

V 6. stol. je bil obstoj Bizantinskega cesarstva pod vprašajem, kajti cesarstvu ni moglo zadržati naseljevanja barbarskih ljudstev. Zaradi tega je prišlo do dolgotrajnih konfliktov med cesarstvom in slovanskimi »državami«, ki so nastala na njegovem ozemlju oz. interesni sferi, vendar so Bizantinci vse do 10. stol. ostali vodilna sila na Balkanu. V času med 6. in 11. stol. je prišlo do nastajanja fevdalnega sistema. Kljub temu pa fevdalni odnosi v Bizancu niso igrali pomembne vloge, kajti v cesarstvu so bili uveljavljeni fevdalno centralistični odnosi. Izven Bizantinskega cesarstva pa so obstajale primitivne slovanske skupnosti, ki so morale prave fevdalne odnose šele razviti. Do procesa prave fevdalizacije je v JV Evropi prišlo v 11. stol., kar pa je pomenilo, da je razvoj glede na Z v zaostanku. Takrat je bilo v razvoju Bizantinsko cesarstvo pred ostalo Evropo, vendar pa mu prednosti ni uspelo obdržati in je začelo zaostajati.

Fevdalizem JV Evrope je v 11. stol. šele oblikoval prave fevdalne oblike. Slovanske skupnosti so si prizadevale, da bi prevzele oblast, a so bile preveč zaostale, saj razvojno niso mogle doseči Bizantinskega cesarstva, zato so ga posnemale. Kljub temu pa je razvoj v Z Evropi še naprej napredoval, zaradi česar sta bila oba »svetova« glede razvoja v faznem zamiku. V 14. stol. so bile zaradi Turkov, JV države potisnjene na rob evropskega razvoja, kar pa se kaže že od 11. stol. naprej tudi na primerjavi naraščanja prebivalstva. Okoli l. 500 je bilo v Evropi 28 milijonov ljudi.

	Evropa	JV Evropa		
<i>l. 500</i>	28 milijonov	5,5 milijonov	→	20 %
<i>l. 1000</i>	39 milijonov	6,5 milijonov	→	17 %
<i>l. 1340</i>	74 milijonov	8 milijonov	→	11 %
<i>l. 1500</i>	80 milijonov	9,1 milijonov	→	11 %
<i>l. 1600</i>	102 milijonov	11,2 milijonov	→	11 %
<i>l. 1700</i>	115 milijonov	12,2 milijonov	→	11 %
<i>l. 1800</i>	175 milijonov	20 milijonov	→	12 %
<i>l. 1914</i>	468 milijonov	55 milijonov	→	11 %

Ta stagnacija v prebivalstvu pa je bila odločilna šele v zgodnjem novem veku. Evropa se je v 16. stol. z začetkom meščanske družbe povzpela do metropole kapitalističnega svetovnega gospodarstva, medtem ko je bila JV Evropa potisnjena ob rob in je pridobila status nerazvitega predela sveta. Ta pojav se je začel kazati že v 11. stol. in od takrat naprej mu lahko tudi sledimo. Razvoj Z Evrope in nerazvoj JV Evrope se kaže kot fenomen z dvema obrazoma. Razvoj in nerazvoj sta namreč rezultat istega procesa – razvoja kapitalizma. Z raziskavo tega problema je F. Braudel v delu Dinamika kapitalizma jasno pokazal kako so se centri razvoja premikali v Z Evropo in kasneje v ZDA. Tako so bili centri razvoja:

- v 14. stol. v Benetkah;
- pred 16. stol. v Genovi;
- okoli l. 1600 v Amsterdamu, ki gospodarski center ostane skoraj 200 let, medtem ko Sredozemlje po l. 1600 postane gospodarska regija druge stopnje;
- okoli l. 1800 v Londonu, ki mesto gospodarske metropole ohrani do 20-ih let 20. stol.;
- od 20-ih let 20. stol. New York.

Za JV Evropo je bilo 16. stol. tudi Pomembno, vendar iz povsem drugih razlogov. Turško osvajanje je namreč v 16. stol. doseglo višek in Turki so imeli pod svojo oblastjo, kar 80 % Balkana. Zaradi tega je prišlo do strukturnih prelomov, kajti osmanski sistem je kapitalistične elemente razvil dokaj pozno in še to ne v čisto pravi meri. Vzroki za to ležijo namreč v turški tradiciji. V Z Evropi lahko že v SV ugotovimo stalno ločevanje med deželjo in mestom, ki ima gospodarsko pomembno vlogo, je vodilno in narekuje gospodarski razvoj. V JV Evropi je bil ta proces razločevanja med mestom in deželjo v 16. stol. zaradi Turkov prekinjen. Pod Turki se mesto in dežela nista razvijala različno, kajti tudi mesto je bilo vključeno v turški fevdalizem, cehi v njem so bili pod strogim nadzorom države. Blagovno-denarni odnosi so se vzdrževali na nizkem nivoju, medtem ko odnosi med mestom in deželjo niso bili najboljši.

Osmanski sistem je tako uvajal stagnacijo v že tako nerazviti JV Evropi, ki je bila v kulturnem in ekonomskem zaostanku. Osmanski fevdalizem je bil tudi izredno militanten. Pomemben temelj stagniranja je bilo tudi zavračanje drugovercev. Tako se je v Osmanskem imperiju oblikovala družbena struktura, ki je preprečevala oz. onemogočala dohitevanje Z razvoja v 15. in 16. stol., v 17. stol. pa niso videli razloga za spreminjanje fevdalnega sistema zaradi vseh vojn v katere se je imperij zapletel. Seveda pa se tudi v ostalih delih JV Evrope kaže zaostalost (v Vojni krajini se je npr. izoblikovala svobodna kmečka družba brez fevdalizma, mesta se niso razvijala in družba je bila usmerjena v vojaško službo, ki pa je bila povezana z zemljo).

V 19. stol. se je perifernost še bolj poglobila in okrepila. Razvojni preboj Anglije z agrarno reformo in industrijsko revolucijo je Anglijo naredil za metropolo. K temu pa so pripomogle tudi nove transportne tehnologije in izboljšani načini komunikacije. Pričela se je tekma v kateri so zaostale države poskušale ujeti najrazvitejše države. Nekaterim državam je to uspelo, spet drugim ne. V JV Evropi pa se razlike začnejo še bolj večati, zaradi česar JV Evropa začne še bolj zaostajati. V letih 1800 do 1860 se je narodni dohodek v razvitih deželah podvojil, medtem ko je v JV Evropi narasel le za 10 %.

JV evropski prostor je tako v vseh pogledih zaostajal. Dohodek se je zmanjševal, razmerje kmetije – industrija je bilo večje kot v razvitih državah, visoka pa je bila tudi nepismenost (Srbija, Romunija – 80%), ki je bila v Z Evropi zanemarljiva (5 %). Tako na periferiji je bila tudi Skandinavija, vendar pa se ta od JV Evrope razlikuje, saj ji je uspel preboj med razvite države.

Dežele JV Evrope so do I. SV imele mesto nerazvitih dežel in so veljale za TERTJI SVET EVROPE. V začetku 20. stol. se je zaostalost zmanjševala, vendar je bila uspešnost odvisna od tujega kapitala.

Vojna krajina (1460-1881)

Zaradi ekspanzije Turkov je prišlo do obsežnih migracij prebivalstva in tvorjenja Vojne krajine, ki se je raztezala od Senja pa vse do V dela Transilvanije (obsegala je ozemlje Hrvaške, Slavonije, Banata, Romunije in Moldavije). Družba na tem območju se je militarizirala. L. 1754 je bila izdvojena kot poseben cesarski fevd, vse do l. 1881 ko je bila ukinjena. Na območju Vojne krajine se je uveljavila specifična družbena ureditev, s naseljevanjem se je spremenila verska in etnična sestava prebivalstva, kajti vlaško prebivalstvo je lahko ohranilo svojo vero v zameno za vojaško službo.

Vojna krajina je poleg vojn funkcije imela tudi funkcijo, da je preprečevala prehod kužnih bolezni in epidemij. Zaradi tega se jo je v 18. stol. prijel izraz, da je to PREDZID KRŠČANSTVA IN ZDRAVJA. Samo ozemlje krajine pa je ločil tudi dva svetova oz. imperija in sicer Habsburškega in Osmanskega.

Teme:

- pomembnost Uskokov;
- vlaško prebivalstvo;
- pravoslavna cerkev;
- način življenja – posebne mestne skupnosti, ki imajo drugačne funkcije;
- hišne zadruge;
- specifičnost vojaškega ustroja – vsak deseti je vojaško obvezen.

Literatura:

- Enciklopedija Jugoslavije;
- Wessely Karel (1971);
- W. Kessler (1984): Nemška in avstrijska bibliografija o Vojni krajini;
- najnovejši dosežki: Oblikovanje mejnih družb na tromeji (izhaja v Budimpešti, zbornik izhaja od l. 2000 in vsebuje najnovejša dela);
- Josip Mal (1924): Uskoške ...;
- Ignacij Voje (1996): Slovenci pod pritiskom turškega nasilja;
- T. Winnifitr (1997) o Vlahih;
- M. Valentič (1991): Temeljne značanke povijesti Vojne krajine;
- Dušan Pavličenič (1989): Hrvatske hišne zadruge;
- »Historija srbskog naroda« (3. knjiga 2 del; 1. knjiga 2 del; 1993, Beograd – pravoslavna cerkev);
- Zbornik Vojna Krajina (1984, Zagreb, problemi Vlahov in srbske pravoslavne cerkve v Vojni krajini);
- Heksander Buczynski (1998): Snovanje vojnih komuniteta (obsežno delo o mestnih skupnosti);
- Karel Kaser (1986, Gradec): Svobodni kmet in vojak;
- Milan Krahek: Krajiške utrdbe i obrana ...;
- Enciklopedija pravoslavja, Beograd, 2002;
- in še nekatere manjše študije.

Vojna krajina je bila razdeljena na:

- Bansko krajino – o Banski krajini je pisal B. Dabič v delu Banska vojna krajina v Zagrabu sredi 80-ih let;
- Slavonsko krajino;
- Hrvaško krajino.

Na območju Dalmacije je prišlo do tvorjenja Dalmatinske vojne krajine, ki je bila pod jurisdikcijo Beneške republike. Š. Peričič je pisal o tej krajini v delu Vojna krajina v Dalmaciji iz l. 1984.

Vojna krajina je bila ustanovljena l. 1460, trajala pa je do l. 1881, ko je bila ukinjena, demoralizirana in inkorporirana v Habsburško monarhijo. Obstoj Vojne krajine delimo na več obdobj:

- **1. OBDOBJE** (od 2/2 15. stol. do l. 1593 – bitka pri Sisku): to je bil čas oz. obdobje izgrajevanja obmejnih institucij in obrambe ter čas borbe za obstanek Hrvaške oz. Hrvaško-Slavonsko-Primorskega kraljestva;
- **2. OBDOBJE** (od l. 1593 do l. 1606): to je bil čas masovnega naseljevanja prebivalcev iz Turčije – predvsem Srbov v ta slovanski del in čas t.i. DOLGE VOJNE;
- **3. OBDOBJE** (od l. 1606 do l.1699 – Karlovški mir): v tem času Vlahi dobijo svoje pravice v Varaždinskem generalatu (v Vojni krajini je bil še Karlovški generalat), posledično pa želijo takšne pravice doseči tudi ostali Vlahi v Vojni krajini; prihajalo je do velikih uporov in sporov s plemstvom, priseljene Srbe pa so cerkveni gospodje poskušali podrediti papežu;
- **4. OBDOBJE** (od l. 1699 do l. 1754): to obdobje je trajalo od konca Dunajske vojne do utrditve Marije Terezije na prestolu po 7 letni nasledstveni vojni z Španijo; dvorni vojni svet, odgovoren za Vojno krajino, je bil l. 1754 iz Gradca preseljen na Dunaj;
- **5. OBDOBJE** (od l. 1754 do l. 1807): l. 1754 pride na Dunaju do izdaje Vojno krajiških zakonov oz. prava, ki izdvojijo Vojno krajino, ki je zajemala prostor do Beograda in še naprej, kot poseben cesarski fevd, ki je podrejen neposredno cesarju; fevd je dobil svojo zakonodajo, formalno pa se je izenačil tudi status prebivalstva, tako da so vsi prebivalci dobili enak vojaški status;
- **6. OBDOBJE** (od l. 1807 do l. 1848/49): to je obdobje, ko ga nekaj let motijo Ilirske province od Celovca do Dalmacije pod Napoleonom; za čas provinc so krajišniki pričakovali, da se bo morda spremenil status prebivalstva vendar do tega ni prišlo; l. 1807 pride do sprejetja Temeljnega zakona s katerim Krajišniki dobijo zemljo za preživetje kot cesarski fevd; s tem postane njihova zemlja kot služba tudi dedna;
- **7. OBDOBJE** (od l. 1848/49 do l. 1871/81): to je obdobje, ko Hrvaški sabor sprva z zakonom poskuša priključiti Vojno krajino k civilni Hrvaški, vendar pa bi to pomenilo povečanje vpliva Madžarske, zato Dunaj ne privoli v te načrte; l. 1871 pride do demilitarizacije Vojne krajine, čemur l. 1881 sledi formalna ukinitve Vojne krajine, ki pa je bila le medlo sprejeta; ozemlje Vojne krajine se končno vključi v civilno Hrvaško; prostor je ob razpustitvi izredno nerazvit naseljen s pravoslavnim prebivalstvom ter s slabo razvito trgovino in šolstvom.

Vojna krajina je imela poseben status, posebno družbeno ureditev, ki je bila zaradi vojaškega pomena usmerjena v razvoj in poudarek na vojski, za ceno zaostanka razvoja na drugih področjih. Po ukinitvi krajine je bilo to zaostalo območje, na katerem je v večini živelo muslimansko prebivalstvo. Ozemlje je postalo konfliktno območje, kar se je kazalo tudi v 20. stol.

V virih se za Vojno krajino uporablja ime *Confines Militares*, Hrvaška vojna krajina ali tudi Slovenska vojna krajina. Zanj je značilno, da je to poseben teritorij katerega civilno prebivalstvo je bilo podrejeno vojaški upravi, s tem pa so tudi ljudje, ki so tukaj živeli dobili poseben status. Krajina se je nadaljevala tudi na S na območje Ogrske, kjer pa ni imela značaja vojne krajine.

V grobem ločimo dve obdobji Vojne krajine v času od 15. do 17. stol. Prvo obdobje zajema čas do bitke pri Sisku l. 1593, ko je potekala izgradnja trdnjav, katere je financiral Ogrsko–Hrvaški kralj, kajti mišljeno je bilo, da bo ta trdnjavski sistem preprečeval vpadanje Turkov. V tem času so imele poseben položaj le kraljeve posadke poleg njih pa še hrvaško plemstvo oz. sabor, med drugim pa so v tem obdobju manjše skupine prišlekov iz JV začele sklepati podložne oz. nekakšne vazalne pogodbe neposredno s posameznimi plemiškimi gospodi na Hrvaškem, v katerih so se obvezali, da bodo opravljali vojaško službo in dajali manjše dajatve v denarju in živini. To so bili t.i. privatni Vlahi. Večja skupina prišlekov se je naselila tudi v okolici Žumberka, kjer pa so pogodbe sklepali neposredno z deželnim knezom, kasneje z razvojem Vojne krajine na Hrvaškem pa so ti Žumberški Uskoki prišli pod oblast generalata.

Drugo obdobje je zajemalo čas od l. 1593 pa do l. 1606, v tem obdobju pa se je pričelo naseljevanje na Hrvaško in v Slavonsko krajino. Novi prišleki so se naselili na cerkvenih in prosvetnih posestvih in se pri tem niso menili

za predhodno lastniško in fevdalno ureditev. Ti prišleki niso več priznavali nadoblasti plemičev oz. stanov in hrvaškega bana, kljub temu da je zagrebška nadškofija poskušala te prišleke podjarmiti, vendar ji je načrt spodletel saj so se ti želeli podvreči neposredno vladarju.

Vojna krajina pa je imela svoje začetke že v času pred l. 1500, ko je l. 1366 vladar Ogrske dal idejo za vojaški spopad s Turki. Vzpostavitev nekakšne obrambe pa je bilo potrebno po padcu Bosne l. 1463, ko je Hrvaška postala neposredni sosed Osmanskega imperija.

Prvi se je Turkom zapostavil Mitja Korvin, ki je ustanovil tri pokrajinske obrambne enote:

- Srenjsko kapetanijo, ki se je obdržala do srede 18. stol.;
- Jajačko banovino in;
- Srebreniško banovino, ki je obsegala območje med reko Bosno in Drino.

Vendar pa te banovine niso zdržale napora, zato je moral Mitja Korvin skleniti 8-letno premirje. Z njegovo smrtjo l. 1490 in s tem z izumrtjem dinastije Hunjadijev je na Hrvaškem prišla na oblast dinastija Jagelondcev, vendar pa se je z njihovim nastopom Hrvaška decentralizirala. Decentralizacijo je delno povzročilo tudi slovansko plemstvo, ki je imelo v odnosu do hrvaškega določene zgodovinske pogojene razloge, tako da je lahko npr. odklanjalo borbo zunaj Slavonskega kraljestva. Zaradi teh razlogov je bila obramba pokrajin prepuščena posameznim plemičem, ki pa so se boljše ali slabše upirali Turkom vse do l. 1493, ko je v bitki na Krbavskem polju prišlo do velike bitke z Turki v kateri je padla večina hrvaškega plemstva. Del ostanka hrvaškega plemstva je od tega trenutka naprej poskušalo preživeti tako, da je sklepalo z Turki pogodbe o prostem prehodu čez njihovo območje, nekateri pa so iskali zaveznika v Benečanih in Habsburžanih, ki so edini lahko nudili ustrezno pomoč.

L. 1526 je prišlo do bitke v kateri so Hrvati ostali brez plemiške družine, zato si je plemstvo za novo vladarsko dinastijo izbralo Habsburžane in za novega vladarja Ferdinanda I., ki so ga izvolili v današnjem Citigradu oz. Vališ selu 1. januarja 1527. Hrvatom je novi vladar obljubil, da bo začel skrbeti za deželo v katero bo na svoje stroške poslal vojsko, ki je štela 800 konjenikov, 200 konjenikov martolozov in 200 pešcev martolozov (martoloz je grška beseda, ki pomeni čuvaja, na Kranjskem pa je bila ta vojska sestavljena iz domačega prebivalstva na Hrvaškem pa iz Vlahov. To so bile nekakšne polvojaške enote s katerimi pa se Uskoki niso želeli izenačiti).

Ferdinand je poleg vojske obljubil, da bo skrbel tudi za utrdbe, poleg tega pa je za obrambo ustanovil tudi Bihaško kapetanijo. Hrvaški plemiči so z izgubljanjem ozemlja postajali vedno bolj odvisni od vladarja, kajti podložno prebivalstvo iz posestvi je zbežalo ali pa bilo osvojeno s strani Turkov.

Za obrambo in lažjo vojaško organizacijo so bile po l. 1540 na Hrvaškem ustanovljene:

- Ogolinska kapetanija in;
- Hraštoviška kapetanija.

V Slavoniji so bile ustanovljene:

- Koprivniška kapetanija;
- Križevniška kapetanija in;
- Ivaniška kapetanija.

Na Kranjskem pa je bila ustanovljena Žumberška kapetanija.

Kmalu so se kapetanije združile v Slavonsko in Hrvaško skupino kapetaniij, po l. 1568 pa je vsaka od skupin krajin dobila svojega poveljnika. Denar za ta območja je vladar dobival iz vojnega davka DIKE, ki se je pobiral od vsakega ognjišča oz. dima (tudi fokus, porta) po župnijah. Ta davek je bil na neposredno prizadetem območju izredno majhen, saj so v Slavoniji nabrali le 1.377 forintov, zato pa so breme tega davka toliko bolj občutile notranje avstrijske dežele. Z večanjem Vojne krajine pa so nenehno naraščala tudi potrebna sredstva zanjo, zato je vladar postajal dolžnik pri posameznih fevdalcih. Poklicni vojaki so plače dobivali neredno, drugače pa so plače bile sestavljene iz denarja, sukna in hrane.

Turki so s svojo taktiko pustošenja poskušali prisiliti prebivalstvo, da bi zapustilo svoje domove in s tem ozemlje, ki ga je naseljevalo. V 2/2 16. stol. pa se je prodiranje Turkov zaustavilo. Velik del turških čet so sestavljali

kristjani, ki so s tem pridobili določene privilegije, ki pa so jih začeli izgubljati okoli l. 1530, zato je to prebivalstvo začelo prehajati na habsburško stran, kjer je bilo imenovano z različnimi imeni - Vlah, Rah, Čič.

Z prihodom ti ljudje dobijo tudi nove priimke, ki so se ohranili delno do danes – Uskok, Turek, Vlah, (Prebeg). S samim imenom pa se začne prvenstveno izražati tudi socialni položaj teh ljudi, kajti nanaša se na krščansko prebivalstvo, večinoma pravoslavne vere – Srbe. Nekateri viri, predvsem v 16. in 17. stol., so uporabljali izraz Vlah striktno za Srbe in pravoslavce, vendar je pomembno, da vsi Vlahi NISO Srbi, kajti pod Vlahe so šteti tudi Račani, Čiči in drugi Srbi. V Varaždinskem generalatu pa je bilo npr. tudi veliko katolikov, ki so bili starohrvaški Vlahi, t.i. morovlahi, ki so bili nekoliko temnejše polti. Vlahi pa so bili tudi panonsko prebivalstvo, ki so ga Slovani srečali ob priselitvi v 6. stol.

Po l. 1530 je prihajalo do poskusov naselitve Vlahov v bližini Žumberka in Miličev. V letih 1532 in 1535 so ti Vlahi dobili tudi privilegije v zameno za vojaško službo. V teh privilegijih so bili za 20 let oproščeni davkov in tlake, po izteku tega časa pa so morali začeti plačevati davek, ki naj bi znašal 1 goldinar letno na dim oz. ognjišče. L. 1551 je bilo od približno 5.000 naseljenih Uskokov na Kranjskem le 800 borcev. Vlahom ob naselitvi ni bil odmerjen točen življenjski prostor, zato jim je ta na katerem so živeli postal premajhen. Večina Uskokov, ki je bila naseljena na zemlji deželnega kneza je bila neposredno podrejena knezu, vendar pa je bilo te zemlje malo. Uskoke je ščitil in jim poveljeval Ivan Lenkovič. Za plačo so Uskoki dobili zemljo in pravico do dela plena, nekateri pa so se ukvarjali tudi z tihotapstvom. Vlahi pri Vrbavski so si celo postavili pravoslavno cerkev, ki je stala vse do II. SV.

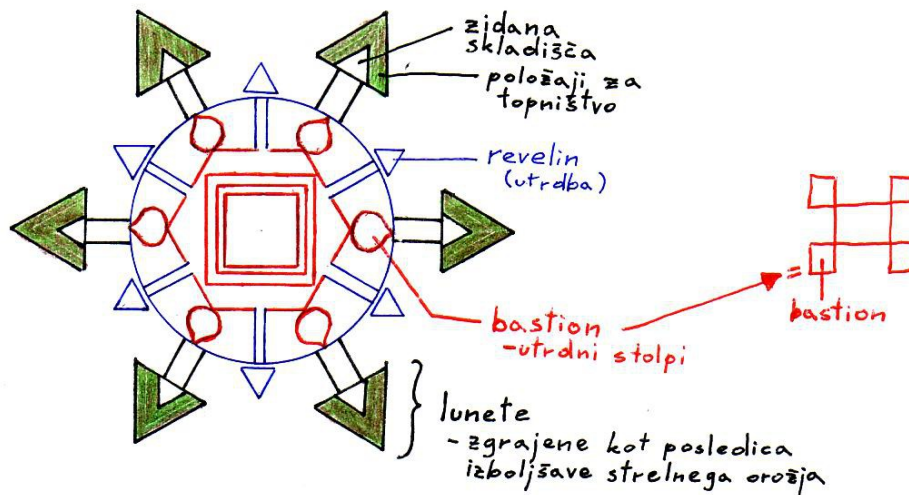
V teh priseljencih je vladar dobil poceni vojake, medtem ko so sredstva za obrambni sistem in vzdrževanje prispevale Kranjska, Štajerska in Koroška. Štajerska je bila zadolžena za vzdrževanje Slavonskega dela Vojne krajine, medtem ko sta Kranjska in Koroška vzdrževali Hrvaško vojno krajino.

V Slavonski vojni krajini je bila glavna Varaždinska utrdba. Za jurisdikcijo v Krajini pa je bil pristojen hrvaški ban, kajti po kapetanijah takrat še ni veljal poseben pravni red. V Gradcu je bil l. 1578 ustanovljen Dvorni vojni svet, ki je izvajal nadzor nad Vojno krajino in skrbel za naborništvo. Oblikovala se je tudi obveščevalna skužba, sprejeti so bili razni predpisi, pešcem in najemnikom pa je bila predpisana oprema. L. 1579 je bil sezidan Karlovac, za tiste čase izredno, ki je poleg Varaždina dobil status generalata.

Karlovac se je skozi stoletja stalno dograjeval. Sprva je bila to šest kotna utrdba z trgov in ulicami, kateri so bili na vsakem kotu pridani BASTIONI oz. utrdni stolpi, čemur je sledila njihova povezava s potjo. V 17. in 18. stol. so bastione obzidali z še enim obzidjem tako, da je obzidje postalo okroglo in dodali zidane REBELINE oz. utrdbe zgrajene v trikotni obliki, tem pa so v 19. stol. dodali še delno zidane in z zemljo obsute LUNETE, prav tako zgrajene v obliki trikotnika; na njih je bilo stacionirano topništvo.

- - zgrajeno v 16. stol.
- - zgrajeno v 17. in 18. stol.
- - zgrajeno v 19. stol.
- - nasipi

KARLOVAC



Po l. 1578 je bilo funkcioniranje Vojne krajine, ki se razvije v sistem trdnjav zagotovljen, vendar denar ni prihajal vedno točno in skladišča so bila prazna, ampak kljub temu je bil sistem relativno stabilen. Do l. 1593 so notranje avstrijski stanovi za ta utrdbeni sistem plačali že 20 milijonov goldinarjev. Ta denar je vojski omogočal, da je vodila protiofenzive ali pa je vstopala na turško ozemlje z namenom kratkih napadov. V denarnem sistemu na tem območju sta bila takrat najbolj razširjena ogrski in renski goldinar, kot tretji pa tudi beneški dukat.

Oficirji v Vojni krajini so bili privilegirani, kar se je zlasti kazalo v napetostih med oficirji oz. krajiškimi poveljniki, ki so bili povečini iz notranje avstrijskih dežel, in hrvaškimi plemiči. Med njimi je prihajalo do ljubosumja, kajti oficirske službe so bila namenjene plemičem notranjih avstrijskih dežel, ki so nosile tudi večino bremena. Hrvatje so dobili v svoje lastno vzdrževanje Bansko krajino, ki je obsegala območje od Siska do Ivanič Grada.

V 16. stol. je bilo v Vojni krajini okoli 3.000 pešcev, okoli 1.000 plačanih Uskokov in 2.000 konjenikov. V teh četah pa so služili tudi tujci. Sistem trdnjav je od l. 1527 skokovito naraščal. L. 1527 so v Vojni krajini razpolagali le z dvema trdnjavama, medtem ko je l. 1578 njihovo število naraslo na 88 (po l. 1540 so skrb nad utrdbami na Hrvaškem začeli prevzemati notranje avstrijski stanovi). Tem trdnjavam pa moramo prišteti tudi večje število PALANK oz. lesenih utrdb (v njih so bili nastanjeni Vlahi) in ČAVDAKOV oz. stolpov.

Habsburški Vojni krajini je nasproti stala turška Vojna krajina – SERHAT, ki je l. 1577 štela 6.500 vojakov za zgrajenim utrdbenim sistemom.

Po l. 1551 je bilo konec večjih vpadov Turkov v Slavonijo, čemur je l. 1552 sledila stabilizacija meje Vojne krajine v Slavoniji. Namesto tega pa se je pritisk Turkov povečal na Hrvaške, zaradi česar sta l. 1592 padli Bihaška in Hrastovška kapetanija.

Ta sistem 88 trdnjav in približno 6.000 vojakov je letno stal 550.000 goldinarjev; od tega je $\frac{1}{2}$ sredstev prispevala Štajerska, $\frac{2}{2}$ Kranjska in Koroška, nekaj malega pa je pridala tudi Gorica. Razvejala se je tudi izredno uspešna obveščevalna služba, ki se je delila na tajno in javno, s centroma v Benetkah in Dubrovniku. Ta obveščevalna služba je v 2/2 16. stol. v Vojni krajini delovala že pravočasno, neprekinjeno in verodostojno. O obveščevalni službi v Vojni krajini je pisal Josip Žontar v delu Obveščevalna služba Habsburžanov.

Benečani z izredno dodelanem obveščevalnem sistemom so imeli svoje informatorje celo pri visoki porti, v samem Istanbulu. Zaradi dobro organiziranega sistema so Benečani vedeli za praktično vsak namen Turkov. Kot vohuni so bili pomembni tudi Dubrovčani, ki so bili kot trgovci raztreseni po Osmanskem imperiju, poleg tega pa je njihova država stala na meji med obema svetovoma. Dubrovnik je tako postal najpomembnejši obveščevalni center za Evropo in tudi Neapeljsko kraljestvo v 2/2 15. stol. Svojo obveščevalno službo pa je imel tudi papež. Na Habsburški dvor so prihajala poročila predvsem iz Dubrovnika in Benetk.

L. 1521 je Ferdinand postal notranje avstrijski vojvoda, l. 1526 pa še Ogrski, Hrvaški in Češki kralj.

Obveščevalna poročila so pisali diplomati, duhovniki, pustolovci, razni manjši in večji trgovci, ki so imeli celo svoje mreže vohunov in so v zameno želeli protiusluge cesarja. Poročila so govorila o notranjih razmerah, o stanju vojske in o pripravah na vojaške akcije. Obveščevalni sistem je zajemal obveščanje na državnem in lokalnem nivoju. Na državnem nivoju (makro nivoju) je sistem deloval preko predstavnikov, ki sta jih imeli Beneška republika ter Habsburžani na turškem dvoru in ki so obveščali o morebitni prihodnji politiki in načrtih Turškega imperija. Izredno pomembni predvsem za obveščanje na lokalni ravni (mikro nivoju) pa so bili manjši ogleduhi in vohuni, ki so delovali na območju t.i. male vojne (to je bila "frontna linija", ki je bila neprestano v gibanju), torej na območju Hrvaške in Slavonije.

L. 1537 je hrvaški sabor ugotovil, da brez vohunov ne more zagotoviti dovolj dobre obrambe, tako da je od takrat naprej obveljalo prepričanje, da ti mikroobveščevalci bolje branijo mejo od vojakov. Svoje vohune pa so imeli tudi posamezni poveljniki trdnjav. L. 1553 so bili glavni obveščevalni centri ob hrvaško-bosanski meji v Bihači in Senju.

Vohuni so bili večinoma anonimni ali podpisani z n.n., svetniškimi predmeti ali imeni ali pa so se preprosto skrivali za drugim vsakdanjim imenom. To so bili večinoma trgovci v Osmanskem imperiju, ki so imeli razvejane svoje mreže ogleduhov, pri obveščanju pa so sodelovali predvsem zaradi ideoloških prepričanj – strah pred islamom in posledično neverniki. Takšen primer trgovca je bil Jan WALHAMER, ljubljanski trgovec, ki je zbiral podatke iz območja Bosne, zanj pa je delal Dubrovniški trgovec Nikolaj FARDUCI, ki je imel svoje vir pridobivanja podatkov. Seveda pa so obstojali tudi manjši ogleduhi, ki so v obveščevanju delovali predvsem zaradi osebnih koristi in zaslužka, poleg ogleduhov pa so informacije dobivali tudi od vojnih ujetnikov, od katerih so se nam ohranili zapisi celih zaslišanj, ki so potekali po že prej sestavljenih obrazcih z vprašanji. Poveljniki območij so dobljene informacije pošiljali naprej v Ljubljano, Gradec, Celovec in seveda na Dunaj. Te novice so se imenovali Turški glasi, zapisani pa so bili največkrat v nemščini, drugače pa tudi v italijanščini, hrvaščini (pisava glagolica) in drugih jezikih. Ti glasi so predstavljali prvo pošto, delovala pa je tako, da so sli odnesli glas po vnaprej predpisani poti od mesta do mesta in od gradu do gradu pri tem pa so se morali prejemniki podpisati, da so glas prebrali.

Taki znani nosilci glasov so bili npr. Bihaški glasi, ki so uporabljali manjše, vzdržljive in nekoliko manj plemenite konje. Ta služba se je temeljiteje organizirala l. 1522, vendar pa je v posamičnih primerih delovala že prej. Eden izmed prvih organizatorjev takšne službe je bil Marko iz Klisa, ki je bil ubit l. 1515. Sama služba je bila dobro plačana, denar za plačilo slov pa je prihajal iz vojaškega proračuna (pomembni vohuni so dobili plačilo 11 goldinarjev na mesec, ogleduhi 3 goldinarje, sli 4 goldinarje, iz proračuna pa so bili plačani tudi skartlojtri oz. opazovalci, ki so delovali na oglednih stolpih ob meji).

Poleg obveščevalne službe pa se je razvijala tudi signalna organizacija, ki se je najprej razvila na Slovensko-Hrvaški meji, šele kasneje l. 1538 pa na Hrvaškem in v Slavoniji. Sama služba je delovala preko zažiganja grmad, zvočnim opozarjanjem, streljanjem iz možnarjev in tudi dimnimi signali. Bistvo te organizacije je bil, da je moralo biti zagotovljeno njeno nemoteno delovanje. Glavna kresišča oz. grmade so bile na višjih hribih ob glavnih poteh, nadaljnje pa so za obveščanje skrbeli podložniki sami, ki so imeli v vsaki deželi po več sto kurišč. Valvasor je dejal, da je bilo Kranjsko mogoče na takšen način obvestiti v treh do štirih urah. Pri zvočnih opozorilih oz. streljih iz topničev sta dva strela pomenila, da se Turki bližajo meji s Hrvaško, trije strelji, da Turki že prodirajo po Hrvaški in štirje strelji, da so Turki na Slovenski meji kar pa so kombinirali z zažigom grmad, ki je pomenilo splošen preplah.

V 16. stol. so ta grmadna mesta nekoliko opustili oz. zanemarili, kasneje v 17. stol. pa so jih zopet začeli aktivno uporabljati. Celoten sistem je bil izredno razvejan in je bil eden izmed boljših sistemov same Vojne Krajine, medtem ko je bila vojska občasno zanemarjena.

Drugo obdobje Vojne Krajine je zajemalo čas od l. 1593, ko je prišlo do poraza Turkov pri Sisku in do l. 1606. To obdobje imenujemo tudi obdobje dolge vojne, ki je pripeljala do ravnotežja na meji, vendar pa ni prinesla ozemeljskih osvojitvev. Po koncu tega obdobja pa se je za Vojno Krajino, ki se je izdvojila kot poseben teritorij začelo novo obdobje.

S prihodom Vlahov na ozemlje Vojne Krajine je prišlo do novega razvoja v družbenih odnosih, prav tako pa je ta razvoj vplival na Slovenijo in odnose v Banski krajini kjer so si kmetje–vojaki prizadevali pridobiti status kakršnega so imeli Vlaha. Masovno naseljevanje Vlahov so med l. 1597 in 1600 so podpirali tudi vojaški poveljniki v Vojni Krajini saj so s tem prebivalstvom želeli tako okrepiti mejo. Vlaha so se naseljevali na območju med rekami Savo in Dravo v okolici glavnih utrd, kar je s časoma pripeljalo do tega, da so kapetanije postale tudi upravne enote oz. dežele. S prihodom pa so Vlaha začeli zahtevati posebne pravice, ki so jih že prej imeli na Turški strani, zato je nadvojvoda Ferdinand II. Slavonskim Vlahom izdal zaščitniško pismo v katerem jih je opravičil davkov in ostalih obveznosti, vendar pa je pri tem prišlo do problema, ker Ferdinand ni imel neposredne oblasti nad hrvaškim ozemljem, ki je bilo v lastništvu hrvaškega plemstva, zato ni mogel podeljevati imunitete na tujih zemljiščih. Plemstvo je naseljevanje sprva podpiralo, vendar je kasneje od Vlahov začelo zahtevati fevdno rento. Eden od takih veleposestnikov je bil tudi Zagrebški škof, ki je l. 1599 od Ferdinanda II. zahteval, da odstopi od pisma in plemstvu samemu prepusti, da podeljuje privilegije, kar pa bi pomenilo, da bi Vlaha čez čas postali navadni podložniki brez vsakih pravic. Zagrebškemu škofu načrt ni uspel, Vlaha pa so se še naprej upirali podrejanju in trdili, da služijo le vladarju. Hrvaški in Ogrski sabor sta večkrat zahtevala, da se da Vlahom status privatnih Vlahov in s tem spodbijala privilegije Ferdinanda II., zahtevali pa so tudi podreditev banu in saboru, vendar pa so Vlaha zahtevali osebno svobodo in svobodo vere.

Kralj ni mogel zagotoviti zemlje za Vlahe, ker je na Hrvaškem ozemlju tudi ni imel, zato je poskušal nekaj zemlje odkupiti ali pa zamenjati, vendar pa to ni bilo po godu hrvaškim plemičem, ki se niso želeli odreči svojim ozemljem. Po tem poizkusu se je obrnil tudi na Vlahe, vendar pa so se ti izgovarjali na zaščitniško listino. Tako sta propadla oba načrta sprave, zato je vladar pričel igrati dvojno igro v kateri je podpiral Sabor in njegove odločitve ter Vlahe, katerim je pošiljal komisije, ki naj bi rešile problem. L. 1630 je prišlo do izdaje vlaških statutov, ki jih je vladar nato v prihodnjih letih še dvakrat potrdil. Z igranjem take dvojne igre je vladar poskušal ustvariti izgled kot, da se ukvarja z problemom. Plemiči so nato enotnost Vlahov poskušali razbiti tako, da so jih začeli deliti na krščanske in pravoslavne, vendar pa so s tem dosegli, da so se ti še bolj strnili in začeli dojemati sami sebe kot politično enoto. Takšna simbioza med plemiči in Vlaha je trajala do 18. stol., ko je vladar fevdalce izrinil iz političnega življenja, ter ko je Vojna Krajina postala fevd oz. dežela.

Vlaha so od prihoda naprej ohranjali dobre odnose z vojaškimi krajišniškimi poveljniki, ki pa so to začeli izkoriščati in od Vlahov zahtevati prekomerno utrjevanje ter HARAČ – glavarino oz. davek za zaščito, ki so ga morali plačevati Varaždinskemu generalu. Te razmere so l. 1630 pripeljale do upora Vlahov, s katerim so Vlaha dobili STATUT VLAHORUM oz. vlaški statut, v katerem je bilo dovoljeno, da volijo kneza vaške skupnosti ter velikega sodnika in osem prisebnikov. Ta sodišča so kaznovala lahko le s telesnimi kaznimi, ne pa tudi s smrtnimi.

Vlaški statuti so predvidevali, da so kazni izrekli sodniki, ki so jih sami izbrali, poleg tega pa so bile te kazni omejene. V statutu je bilo zapisano tudi, da lahko prosto trgujejo z življenjskimi potrebščinami, ter da se morajo držati vojnih predpisov in sodišč v katerih so morali zasedati najmanj štiri vlaške vojvode. Vlahom se je lahko nalagalo opravljanje vojaške službe in sodelovanje pri gradnji utrd, ob nevarnosti pa so morali vsi starejši od 18. let prijeti za orožje. Vlaha so tako lahko dali Varaždinski kapetaniji 6.000 mož. Ti statuti pa niso odpravili konfliktov z fevdalci, prav tako pa so spodbudili razslojevanje med Vlaha. Zaradi prekomernega siljenja k zidavi so se Vlaha l. 1558 uprli svojim knezom.

V Vojni Krajini je prihajalo do sporov tudi med krajišniškimi poveljniki in fevdalci, poleg tega pa so krajišniški poveljniki goljufali vojsko z izdajanjem slabega denarja oz. dobivanja hrane na bone. V 60-ih letih 16. stol. je vladar za poveljnika imenoval Petra Zrinjskega, ki pa se je začel povezovati z pravoslavnim škofom Mikičem iz Morače.

Naseljevanje Vlahov v Hrvaško krajino J od Save je v večih valovih potekalo v 16. stol. Njihovo število se je pri tem včasih tudi zmanjševalo na račun tistih, ki so odselili na ozemlje Beneške države. Okoli sredine 17. stol. je bilo razmerje med Vlaha in Hrvati na Hrvaškem 1:1. L. 1660 so si privatni Vlaha v vasi Gomirje, ki so na to

območje prišli l. 1599 za 15.000 goldinarjev kupili vse privilegije. Glavni problem Vlahov je bil v tem, da so bili na nekaterih področjih prenaseljeni, spet drugod pa jih je primanjkovalo.

Zemljo na kateri so živeli so jemali v nekakšen zakup tako, da so svojim poveljnikom, ki so bili hkrati fevdalci in vojvodam dajali darove oz. podkupnine, ki so bile sestavljene iz dela njihovih plač in plena. S temi darili so se Vlaha želeli zaščititi, da nebi prišli v podrejeni položaj, po drugi strani pa so krajišniški poveljniki zahtevali ta darila kot plačilo za zaščito.

V 17. stol. so bili predvsem pravoslavni Vlaha izpostavljeni tudi verskemu pritisku zaradi velikega števila priseljenega pravoslavnega prebivalstva iz Srbije. To prebivalstvo je pri Ivanič gradu v kraju Marča ustanovilo svojo pravoslavno škofijo, ki je priznavala jurisdikcijo v Peči, kjer je bila pravoslavna nadškofija ustanovljena l. 1558, poleg tega pa je bila škofija odvisna tudi od zagrebške nadškofije, saj je nastala na njenem ozemlju. Zaradi tega je pristala na unijatstvo, kar pomeni priznavanje papeža v Rimu. Zaradi tega je prišlo do tega, da je moral biti škof v Marči za srbske prebivalce oz. Vlahe in menihe dober pravoslavac, medtem ko je moral biti hkrati goreč vladarjev unijat, saj ga je moral ta potrditi. Na izbor tega škofa so vplivali knezi in še nekateri dostojanstveniki, poleg tega pa se je moral cerkvenim oblastem pokazati za gorečega unijata dokler ga ni vladar priznal. Edini škof v 17. stol., ki se je resnično zavzemal za unijatstvo in se po imenovanju ni takoj spreobrnil nazaj v pravoslavlje, je bil škof Vasilij, ki pa je zaradi tega škofoval le štiri leta, dokler ni bil odstavljen. Ta srbska pravoslavna cerkev v Marči pa je tudi po veliki selitvi Srbov l. 1690, priznala kot prvo pravoslavno škofijo, ki se je tudi preselila, škofijo v Sremjskih Karlovcih.

Vlaški boj za preživetje je potekal tudi preko spora med hrvaškim plemstvom in dunajskim dvorom, ki se je pričel z večanjem hrvaškega pritiska in zahtev. Notranje avstrijski stanovi so se pri tem strinjali, da bi Hrvaški prepustili vse glavne vojaške pozicije, vendar pod pogojem, da bi ti povrnili vse stroške za nazaj ter da bi v prihodnje začeli sami vzdrževati Vojno Krajino. Ker Hrvatje niso imeli takšnih sredstev so se morali zadovoljiti z obstoječo pozicijo. Tako so Hrvatje obdržali le relativno visoko oblast v Banski krajini (Vojna krajina se je v tem obdobju delila na Slavonsko, Hrvaško, Bansko, Posavsko in Podonavsko krajino ter na Karlovaški, Varaždinski in Osiješki generalat).

Krajišniško obrambo so sestavljale plačane Heramije in obmejni kmetje, ki so bili zaradi tega oproščeni nekaterih dajatev. Vendar pa so zaradi zmanjšanja turškega pritiska fevdalci pričeli kmetom nalagati nekdanje davke, zaradi česar je v letih 1653 do 1659 prišlo do pojave upornišva, ki je zajelo celotno Bansko krajino. Uporni kmetje so se upirali tako, da so odklanjali plačevanje dodatnih davkov in opravljanje dodatne tlake, razen tiste, ki je obsegala zidavo obrambe. Na takšen način so želeli ti kmetje pridobiti vlaški status, pri njihovem dejanju pa so jih podpirali tudi Slavonski in Ivanški Vlaha. V 17. stol ni več prihajalo do velikih vpadov in osvojitvev ozemelj, temveč le do manjših obmejnih spopadov, kajti tudi krajišniki na turški strani niso bili več redno plačani, zato so se pričeli preživljati z ropom. Ker območje Vojne krajine ni bilo več tako neposredno ogroženo s strani Bosanskega pašaluka, je to pripeljalo do propadanja obrambnih trdnjav (Karlovac, Modrovoš, ...). Več se je pričelo spet vlagati v Vojno krajino šele po Dunajski vojni l. 1683.

Po Turško-Habsburškem miru, sklenjenim l. 1695 se je vojna krajina postavila na reko Savo tako, da je velik del Vojne krajine 16. in 17. stol. zaradi osvojitve prenehal biti obmejno območje, zaradi česar so Hrvati želeli to ozemlje vključiti v civilno Hrvaško. Prav tako je prišlo do spora med dvornim vojnim svetom v Gradcu, ki je vedno bolj izgubljal moč in Dunajem. Dvor je tako prevzel kontrolo nad celotnim ozemljem VK, tako starejšim, kot tudi novejšim ob Savi proti V. Prebivalstvo na tem obširnem ozemlju je tako prišlo pod poveljstvo vojaških poveljnikov, medtem ko je bila civilna in upravna ureditev v rokah uradnikov. Na novo pridobljeni komorni zemlji (zemlja vladarja, ker lastnikov ni bilo), predvsem v Posavski krajini, si je cesar prizadeval za pokmetenje prebivalstva in vzpostavitev podložniških odnosov, kar pa je pripeljalo do uporov, katerim so se pridružili tudi Vlaški poveljniki, ki so vedeli, da bodo z vzpostavitvijo takšne ureditve izgubili svoj status. Vladar je končno popustil in organiziral vojsko tako kot prej. Prebivalstvo je bilo tako razdeljeno na aktivno milico, stražarje – ČARDAKIJE, odslužene krajišnike in odvečno prebivalstvo. Prve tri skupine prebivalstva so bile svobodne in pod direktno vojaško jurisdikcijo, dobili pa so tudi vojne fevde. Ustanovljen pa je bil tudi nov generalat v Osijeku. Krajišniki so morali hoditi na tlako za obnovo utrdb, vendar pa so si z kontribucijo oz. plačevanjem poveljnikom lahko nekako kupili čas za obdelavo svojih zemljišč. To plačevanje se je kmalu spremenilo v stalni vojni davek, ki pa krajišnikov za časa vojne ni odrešil tlake, saj so jo morali narediti toliko kot, če prej nebi plačevali kontributa. Krajišniki so postali tako še bolj obdavčeni kot navadni podložniki, poleg tega pa so tako nekako postajali kmetje svojim poveljnikom. V tretjem in četrtem desetletju 18. stol. so postali tako preobremenjeni, da je prišlo do uporov.

Zaradi tega je bil na Dunaju l. 1733 izdan zakonik, ki je zapovedoval kdaj in kako mora biti tlaka narejena, kontribut pa je bil ukinjen. Tega zakona seveda poveljniki niso spoštovali, zato je prihajalo do sporov.

Na splošno je v prvih desetletjih 18. stol. prišlo do sprememb v VK.

Stanove Štajerske, Koroške in Kranjske je VK začela vedno bolj zanimati kot vir dohodkov, saj so v času pred tem, dokler ni dvorni vojni svet na Dunaju prevzel celotno kontrolo, dobili nazaj kar 54% vsega vloženega denarja, ki je šel nato v žepe plemičev notranje avstrijskih dežel. Z prenosom vojnega sveta je bilo doseženo tudi, da plače umrlih vojakov niso šle več v žepe njihovih oficirjev.

Dunajski dvor je ob zmanjšani turški nevarnosti želel celotni VK dati nove funkcije. Tako je to območje postalo varnostni koridor, preko katerega je potnik lahko šel le na določenih mestih, če je seveda prej preživel nekaj dni v zdravstveni karanteni. S takšno ureditvijo se je Habsburška monarhija želela zavarovati pred kolero in kugo, ki sta večkrat izbruhnili na območju Turškega imperija, poleg tega pa so s tem želeli vzpostaviti carinski pas, ki bi v glavnem preprečeval, da se iz Turčije nebi vnašal manj vreden denar ter obratno, da dober denar nebi odtekal v Turčijo.

Po l. 1750 je prišlo do novih sprememb, ko je celoten teritorij VK postal cesarski fevd, izvzet je bil iz Hrvaške, namenjen pa je bil za nabiranje poceni vojske, seveda ob predhodnem preoblikovanju in izvežbanju le-te. Vojaška organizacija je bila postavljena popolnoma na novo, ukinjeni so bili generalati, prebivalstvo je bilo poenoteno, kapetanije pa so bile spremenjene v regimente. Krajišniki so se preoblikovali v redno vojsko, ki je morala hoditi na urjenje, omejiti pa je bilo potrebno tudi predstojnosti vojaških poveljnikov. Ta redna vojska je bila nato namenjena za bojevanje po različnih evropskih bojiščih. Poenotenje prebivalstva pa je pa je pripeljalo tudi do tega, da je v Varaždinskemu generalatu prišlo do upora, kajti poenotenje prebivalstva je hkrati pomenilo ukinitvev Vlaških statutom. Ta in drugi manjši upori so pomenili, da je cesar Karel VI. l. 1717 ponovno potrdil te statute, nakar je l. 1737 prišlo do izdaje novih statutom le za Varaždinski generalat in kasneje l. 1746 še za Karlovški generalat. S tema statutomoma je bila ukinjena vlaška samouprava, ohranile pa so se še naprej hišne zadruge.

Povsod pa sprejemanje novih statutom ni potekalo popolnoma gladko in je zato prihajalo do nasprotij s strani krajišnikov, hrvaškega plemstva, interesa notranje avstrijskih dežel in interesa cesarja. Križanje teh interesov je tako pripeljalo do uporov in izselitve prebivalstva.

L. 1747 je prišlo do formiranja regimentov, ki so bili posledica delitve prebivalstva na štiri skupine. Prve tri skupine so morale opravljati vojaško službo in so bili zato oproščeni tlake, medtem ko so bili pripadniki četrtega razreda t.i. kontrabuenti, ki so morali plačevati glavarino 5 goldinarjev na glavo, v primeru potrebe pa so morali tudi poskrbeti za prenočitve vojakov. L. 1753 je prišlo do nove reforme, ki je uvedla, da se krajišnikom poveča posest – real, saj se drugače niso mogli preživljati ter da se v pripravljenosti drži le še prvi in drugi razred.

V 18. stol. (1702-1800) je bilo vsega kakih trideset reform, ki so približno na vsake tri leta prinesle nove ukrepe, kar je seveda ljudi sililo v improvizacijo. L. 1754 (ozemlje tudi postane cesarski fevd) so bile tako ukinjene pravice starih krajišniških samouprav, kar je pomenilo popolno izenačitev vojakov. Uvedene so bile tudi nove uniforme za redno vojsko, ki so se razlikovale glede na odsek VK. Leto kasneje (1755) je zaradi uniform, ki so si jih delno morali plačati njihovi lastniki sami in zaradi izgube krajišniških pravic prišlo do največjega upora. Ker se je Avstrija bližala novi vojni, ki je izbruhnila l. 1756, so morale oblasti upor hitro zatreti. To so storile tako, da so voditelje upora (17 ljudi) zvbile v past kjer so bili ujeti in kasneje ubiti. Tako si je centralna oblast v Dunaju zagotovila, da je l. 1756 razpolagala z vsem razpoložljivim vojaštvom po lastni presoji.

L. 1783 so bili združeni vsi štirje generalati, nakar je bila organizirana osrednja komanda za celo območje. Določena je bila tudi meja med vojaško in civilno Hrvaško v kateri so organizirali manjša mesta oz. komune v katere bi se naselili obrtniki. Primer takšnega novega, vendar izredno majhnega, mesta je bila Velika Gradiška kjer je živelo okoli 200 družin od katerih pa se jih je le okoli 38 ukvarjalo z trgovino. Tako so se začeli postavljati meščanski temeljni z magistrati, katerim so načelovali upokojeni oficirji. V teh komunah oz. mestih, ki so se imenovali kantoni, pa je prihajalo tudi do pojava cehov.

Z željo, da bi se pričel večji trgovski pretok so se na območju VK začele graditi ceste. Prva zgrajena cesta je bila Karolina (Karlovac-Reka), tej pa je sledila Josefina (Karlovac-Senja) katero je projektiral Vincent Strupi in še Terezijana

(Gospič-Karlovac). Poleg omogočanja večjega pretoka so te ceste pomenile tudi dodatno zaposlitev za prebivalstvo na tem področju, saj so bile dodatno zgrajene in ustanovljene pošte, cestne službe, razne postaje in podobno. Poleg teh treh cest pa so bile zgrajene tudi ceste proti Turškemu imperiju, ki so se imenovale kordonske ceste saj so jih povečini uporabljali trgovci z svinjami. Pomembna panoga je postalo tudi izkoriščanje gozdov, zaradi česar je prišlo od ukrepov za racionalno izkoriščanje gozdov (v Hrvaški krajini l. 1765). L. 1765 je prišlo do nastanka prvega kvalitetnega zemljevida VK. Kljub vsem tem ukrepom pa se je trgovina razvijala počasi.

L. 1799 je v celi Hrvaški, ki je bila razdeljena na 11 polkovnij, živelo približno 544.000 prebivalcev. Od vseh naselij je imelo le 10 krajev status mesta pa še ti kraji so bili majhni saj je v njih živelo komaj 22.000 ljudi. Vsa ta mesta so gradili po posebnih merilih z katoliškim in pravoslavnim mestnim predelom okoli glavnega trga, ki se je nahajal v središču in ob katerem je bila vojaška komanda, garnizija in ponavadi tudi lekarna. Ta mesta so bila nato obdana z obzidji za katerimi so se razprostirala oficirska zemljišča, ki so kasneje v 19. stol. onemogočala širjenje mest.

Vsaka vojna v katero se je zapletla Avstrija pa je pomenila odhod moškega prebivalstva in posledično pomanjkanje, saj je primanjkovalo ljudi za obdelavo zemlje. Celotno ozemlje VK je lahko zagotovilo 200.000 vojakov, od teh kar 50.000 na območju ob reki Savi. Zadnja Avstrijsko-Turška vojna med leti 1788-1791 je za VK pomenila, da se je le-ta ozemeljsko nekoliko povečala na račun Turčije, poleg tega pa je na ozemlje VK prišlo novih 9.000 srbskih beguncev.

Nove težave v VK se začnejo z Avstrijsko-Francosko vojno med leti 1792 in 1797, ko so se zaradi odhoda vojakov povečali davki, prišlo je do nove tlake in drugih obveznosti, tako da je na površje vedno bolj začelo prodirati vprašanje ali naj bi se VK ukinilo glede na to, da Turčija ni več tako močna, vendar pa je končno vendar obveljala odločitev, da se VK ohrani. L. 1807 je prišlo do sprejetja Temeljnega zakona, ki je celotno ozemlje naredil za cesarski dedni fevd z možnostjo, da krajišniki dedujejo zemljo, če opravljajo vojaško službo. Hišna zadruga je tako dobila pravico, da je razpolagala z odvečno zemljo, ki jo je po lastni želji lahko tudi prodajala. Ta sklep je nato veljal vse do l. 1848. Kmetije, ki so jih krajišniki dobili v obdelavo so bile po velikosti točno določene, vendar različno velike glede na pokrajino v kateri so krajišniki bivali (v Slavonski krajini so krajišniki dobili 34 oralov zemlje – cc. 5.800 m², medtem ko v Karlovškem generalatu le 24 oralov – cc. 4.100 m²). Hišna zadruga je s tem zakonom postala splošno znana, v njej pa so se morali glede prodaje ali nakupa zemlje strinjati vsi vojaško sposobni moški.

L. 1806 je Dalmacija prišla pod oblast Napoleona, kar je pripeljalo do množične mobilizacije. Avstrijski cesar je moral l. 1809 Franciji odstopiti Hrvaško krajino, ki je bila vključena v Ilirske province. Krajišniki so s tem seveda pričakovali odpravo institucije VK vendar pa se Francozi niso lotili takšnega posega, kar pa jih je seveda zelo razžalostilo, tako da so l. 1813, ko je bilo konec okupacije, z navdušenjem pozdravili ponovni prihod avstrijske oblasti.

Za potrebe vojske je bilo v letih od 1782 do 1800 uporabljenih 100.000 mož, katerim je med l. 1805 in 1815 sledila še rekrutacija 67.000 krajišnikov. Zaradi tega je bil ta prostor izredno izčrpan poleg tega pa je iz vojn prišlo nazaj veliko invalidov. Po Napoleonovih vojnah je zavladal relativni mir. Pojavili so se tudi načrti za prvo železnico v VK, vendar pa ti niso bili realizirani, tako da so jo še pred VK l. 1849 dobile slovenske pokrajine. V času Napoleona je v VK prišlo tudi do popisa prebivalstva (vsakih pet let), ko so našteali 636.000 ljudi.

Z razvojem pokrajine se je pojavila tudi želja za dvig izobrazbene strukture prebivalstva s pomočjo šolstva, saj je bilo za vojsko potrebno imeti čim večje število fantov z znanjem nemščine. Osnovo šolskega sistema v VK so tvorile osnovne trivialne šole kjer so se dečki učili osnovne računske operacije in se opismenjevali, nato občinske/ilirske/vaške šole, ki so jih največkrat ustanovljali na srbskih področjih in so se od trivialk razlikovale po poudarku na cirilici in starocerkvenoslovanščini tem šolam pa so sledile t.i. ponavljalnice, ki so bile namenjene za utrditev snovi. Do prvega učiteljskega tečaja je prišlo l. 1822, vsega skupaj pa je bilo ustanovljenih 110 šol.

Kljub temu, da je bilo prebivalstvo v VK v formalnem pogledu na boljšem položaju je zaradi militarizacije to območje začelo zaostajati. V VK je bil zaradi močne militarizacije tako vsak 12 prebivalec vojak, medtem ko je v ostalih deželah vojak lahko postal vsak 62 prebivalec. Za primer je bilo l. 1815 v Trstu 1.139 trgovcev oz. 1 obrtnik na 5 prebivalcev.

V 19. stol. so pričele ideje narodnega preporoda iz civilnega dela Hrvaške prodirati na vojaško območje, posledično pa je prišlo tudi do želje po združitvi civilnega in vojaškega dela Hrvaške. Preporoditeljsko gibanje je bilo v razmahu, izhajati pa so začele tudi Narodne novine. V banski Hrvaški je bila l. 1848 napisana krajišniška ustava, kateri so l. 1849 sledile krajišniške predloge, ki so bile zahteve, da se ustava cesarstva prenese tudi na območje Hrvaške, izpostavljeno je bilo, da vojaško območje že skozi spada k Hrvaški, zahtevano pa je bilo tudi, da zemlja postane krajišniška in ne cesarska, ki omogoča oblast fevdalcev. Ban Jelečić je poleg tega podal zahtevo po poenotenju celotnega ozemlja VK pod civilno Hrvaško, seveda z posameznimi vojaškimi postojankami, ki bi ostale, in z zmanjšanjem celotnega števila vojakov, tako da bi namesto vsakega dvanajstega postal vojak le vsak dvainšestdeseti mož, kot je veljalo za ostalo prebivalstvo v cesarstvu.

Zaradi upora, ki je izbruhnil na Ogrskem so oblasti krajišnikom dajale obljube, da bodo sprejele njihove zahteve, saj je oblast to silo potrebovala za uspešno zadušitev upora, vendar pa je Dunaj na svoje obljube o poenotenju po končanem uporu kmalu pozabili. Kasneje je zopet na dan privrela ideja o poenotenju vendar ni bila realizirana.

Kasneje je prišlo do spisanja spomenic, ki so bile poslane na Dunaj, vendar so bile zavržene, kar pa je vzpodbudilo tvorjenje tajnih združenj. Kasneje je sicer prišlo do ideje o modernizaciji krajine, ampak načrt ni bil realiziran zaradi nacionalne raznolikosti, ki je vladala na Hrvaškem. V letih nekako od 1860 do 1865 je bilo v civilni Hrvaški približno 2.000.000 prebivalcev, od katerih je bilo 1,5 milijona katolikov in približno 432.000 pravoslavcev in nekoliko protestantov. Drugačno razmerje med prebivalstvom pa je bilo v vojaškem delu Hrvaške, kjer je bilo 400.000 katolikov in 260.000 pravoslavcev. Vojaški del pa ni bilo mogoče kar tako priključiti civilnemu delu Hrvaške, kajti ta del je bil pretirano agrarni poleg tega pa je bilo potrebno dvigniti tudi izobrazbeno strukturo prebivalcev, da bi prišlo lahko do združitve. L. 1861 so z Dunaja prišle nove obljube, da bo VK razpuščena, ko bo osvojena Bosna oz. ko bo rešeno vprašanje. Prišlo je tudi do pojava strank in ena od njih, Narodna stranka je pristajala na obljubo, vendar je pri tem predlagala, da bi se reševanje tega vprašanja odvijalo hitreje in da se civilni in vojaški del združi na vseh nivojih razen na vojaškem ne. L. 1867 je prišlo do Avstrijsko-Madžarske pogodbe s katero je cesarstvo postalo dualistično. Če pa bi Dunaj od takrat naprej pristal na ukinitve VK, bi to ozemlje moralo priti pod interesno območje Ogrske, ki pa bi s tem postala premočna nasprotnica Avstrijskemu delu monarhije, zato je Dunaj VK zadržal pod svojem nadzorom.

Vojaštvo iz območja VK je ponovno prišlo prav v Prusko-Francoski vojni 1870-71, v kateri je sodelovala tudi Avstrija, vendar je po njej prišlo do vprašanja kako razpustiti takšno količino vojske. L. 1871 je nato prišlo do delnega razvojačenja in podpisa pogodbe med Avstrijo in Madžarsko o delni združitvi vojaškega in civilnega dela Hrvaške predvsem na Z delu VK (Žumberak, Varaždinski generalat, Hrvaška krajina).

15. julija 1873 je prišlo do sprejetja zakona v katerem je bilo zapisano, da vojaški poveljniki nimajo več sodnih in upravnih pravic in da je Hrvaška v teh dveh področjih podrejena Ogrski. Ker so pogajanja potekala mimo vedenja Hrvaške je začelo prihajati do uporov od katerih je bil prvi Rakovski upor l. 1871.

Budimpeška politika je hkrati potekala v smeri preprečitve povezave vojaških in političnih krogov na Hrvaškem ter povezavo z Dunajem. Madžari so pričeli tudi pripravljati svoje lastne projekte in načrte za Hrvaško (da pride pod njihov vpliv, da jo izkorišča in modernizira), denar zanje pa so nameravali dobiti prvotno z izsekavanjem obsežnih gozdov, ustanovljen naj bi bil krajišniški investicijski fond, kasneje pa naj bi bila ustanovljena tudi banka, ki bi naprej podpirala še druge projekte, želeli pa so zgraditi tudi železnico (Beograd-Ozum in naprej proti Ljubljani ali pa Rijeki). S temi načrti pa si je Ogrska prizadevala poleg vpliva pridobiti predvsem čim večje dobičke.

Z razvojačenjem VK so se sprva pojavili problemi z mesti, ki so bila omejena z obzidji in se niso mogla širiti. Vedno bolj pa so na Hrvaškem na dan vreli politični koncepti, ki so porajali stranke, katere pa so izražale vedno močnejše želje po združitvi. Vedno bolj dejavna in močna je postajala tudi katoliška cerkev. Tako je Zagrebška škofija postala nadškofija z dvema novima škofijama v Džakovcih in Križevcih. Z vplivom cerkve pa je vedno močnejša postajala tudi narodna ideja, ki je bila nevarna za Madžare, ki so zato s posebnimi zakoni in zaščito začeli podpirati Hrvaške Srbe, kar je pripeljalo, da so bili v letih 1883 do 1903 Srbski politiki Madžarski simpaterji. Eden takšnih vplivnejših politikov, ki je podpiral Srbe in madžarizacijo in so ga Hrvati zato tudi zelo sovražili, je bil ban Kunar Hedevari. Jugoslovanska ideja je ponovno prišla na površje po l. 1903 z padcem bana Kunar Hedevara.

V procesu združevanja Hrvaške z VK je imela velik vpliv inteligenca, ki pa jo je bilo v tem okolju malo zaradi majhnega števila mest. Tako je v 6 mestih živel 19.600 katolikov, 11.000 pravoslavcev in 500 judov, na

celotnem območju vojnega dela Hrvaške je bilo vsega 14 literatov, medtem ko jih je v civilnem delu bilo 635. Prav tako je bilo na vojnem območju vsega 678 duhovnikov, za razliko od civilnega dela kjer jih je bilo okoli 1.500. Ljudske šole je obiskovalo le 30.000 otrok od 100.000 šoloobveznih otrok. Tako je bilo v VK I. 1878 762.000 prebivalcev, od tega pa jih je bilo nepismenih kar 85 %.

Po l. 1871 je politični položaj v krajini odgovarjal tako Avstrijcem kot Madžarom. Predvsem Madžari so nekoliko zavirali Hrvaško politično udejstvovanje kateri so imeli v parlamentu pred združitvijo 29 poslancev, po združitvi pa le 5 več kljub temu, da bi jih morali imeti glede na ozemlje vsaj še enkrat več, glede na stanje pred združitvijo.

15. julija 1881 je avstrijski cesar in madžarski kralj izdal manifest o ukinitvi VK. S tem je prišlo do združitve obeh Hrvašk pod vplivom Madžarske. Sam akt ni bil pretirano opažen, drugače pa se je prenehala avstrijska vojna oblast in posebna deželna vlada, katere predstojnosti so l. 1883 prišle pod bana.